

ERILAISUUS VAHVUUTENA

Yhteistoimintaleiri erityisnuorille

Nea Hedberg – Kati Kiiveri
Opinnäytetyö, syksy 2009
Diakonia-ammattikorkeakoulu/
Lahden ammattikorkeakoulu,
Sosiaali- ja terveysala
Hoitotyön koulutusohjelma
Diakonisen hoitotyön suuntautu-
misvaihtoehto
Sairaanhoitaja (AMK) + diakonian
virkakelpoisuus (diakonissa)

TIIVISTELMÄ

Nea Hedberg & Kati Kiiveri. Hanke, Erilaisuus vahvuutena, Yhteistoimintaleiri erityisnuorille. Lahti, syksy 2009. Opinnäytetyö 76 s., 14 liitettä.

Diakonia-ammattikorkeakoulu/ Lahden ammattikorkeakoulu, Sosiaali- ja terveysala, hoitotyön koulutusohjelma, diakonisen hoitotyön suuntautumisvaihtoehto, sairaanhoitaja (AMK) + diakonian virkakelpoisuus (diakonissa).

Tämä opinnäytetyö toteutettiin toiminnallisena hankkeena. Opinnäytetyön tarkoituksena oli suunnitella ja toteuttaa yhteistoimintaleiri erityisluokan nuorten ja Joutjärven seurakuntanuorten välille. Yhteistyökumppaneina olivat lahtelainen erityisluokka ja Joutjärven seurakunnan nuorisotyö. Tavoitteena oli saada yhteistyöleiri Lahden seurakuntayhtymällä jatkuvaksi leiritoiminnaksi. Tavoitteena oli myös lisätä nuorten tietoisuutta kehityshäiriöistä ja kartoittaa heidän ennakkokäsityksiään erityisluokan oppilaita ja kehityshäiriöitä kohtaan. Lisäksi haluttiin luoda toimintaa, joka lisää yhteistyötä kyseisten nuorisoryhmien välillä ja vähentää ennakkokäsityksiä.

Hanke muodostui yhdestä ennakkokohtaamisesta, kahdesta ennakkotapaamisesta sekä leiristä yhteistyötahojen välillä. Leirin jälkeen seurakuntanuorille järjestettiin jälkitapaaminen. Ennakkotapaamisten ja leirin sisältö oli suunniteltu tukemaan vuorovaikutusta, yhteisöllisyyttä ja tuomaan esille nuorten erilaisia kykyjä ja taitoja. Ennen leiriä seurakuntanuoret kirjoittivat esseet aiemmista ennakkotiedoistaan ja -käsityksistään erityisluokan oppilaita, joilla on kehityshäiriöitä. Leirin jälkeen seurakuntanuoret kirjoittivat esseet mahdollisista muutoksista käsityksissään. He antoivat myös palautetta hankkeesta ja yhteistoimintaleirin tarpeellisuudesta tulevaisuudessa. Esseet analysoitiin sisällönanalyysin avulla.

Hanke arvioitiin erityisluokan opettajalta, seurakunnan nuorisotyöntekijältä ja Lahden seurakuntayhtymän kehitysvammaistyöntekijältä saadun palautteen perusteella. Arviointiin liitettiin seurakuntanuorten jälkiesseistä saatua palautetta. Arvioinnin perusteella yhteistoimintaleiri tai -toiminta on tarpeellista ja toivottua jatkossakin. Yhteistoiminnan havaittiin vaikuttavan ennakkokäsityksiin kehityshäiriöitä kohtaan ja opettavan nuorille uusia asioita keskinäisestä vuorovaikutuksesta. Samoin yhteistoiminta antaa nuorille kanavan oppia toisiltaan ja täydentää toistensa osaamista omilla vahvuuksillaan.

Avainsanat: yhteistoiminta, kehityshäiriöt, ennakkoluulot, erilaisuus, vuorovaikutus

ABSTRACT

Nea Hedberg & Kati Kiiveri. Difference as a strength: a Cooperation camp for special education young people. Lahti, fall 2009. Bachelor's thesis. 76 pages, 14 appendices.

Diaconia University of Applied Sciences/ Lahti University of Applied Sciences, Faculty of Social and Health care, Degree Program in Nursing, registered nurse + deaconess.

This bachelor's thesis was made as a functional project in collaboration with a special education class and youth work of Joutjärvi parish. The objective purpose of this thesis was to plan and implement a cooperation camp between special education youth and the youth of Joutjärvi parish. The aim was to make this camp an integral part of the camp program of the congregation communities in Lahti. A secondary objective was to improve young people's knowledge about mental deficiency and research their prejudices towards special education people and mental deficiencies. The ultimate goal of this project was to increase activity between those young groups and diminish their bias.

The project consisted of a single encounter and the advance of two preliminary meetings of the collaborating institutions, and then finally, a camp. After the camp there was a meeting organized for the parish youth. The content of the meetings and the camp was planned to support interaction, community spirit and bring out different abilities and talents. The youth of the congregation wrote essays before the camp about their prior knowledge and preconceptions about special education students with developmental disorders. After the camp, they wrote essays on possible changes in their perception. They also gave feedback about the project and share their opinion which is, that these cooperation camps are needed in the future. The essays were analyzed using content analysis.

The project was evaluated based on feedback from a special class teacher, church youth worker and a worker of ecclesiastical development of disability. Feedback given by the youth in their essays was added to the assessment. According to the assessment, further cooperation or a similar camp is necessary and desirable in the future. Cooperation was found to be effective in changing attitudes and preconceptions about developmental disorders and teaching young people new things about mutual interaction. Similarly, the cooperation is a channel for young people to learn from each other and complement each other's expertise in their respective strengths.

Keywords: cooperation, developmental disorder, difference, interaction

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 KEHITYSHÄIRIÖISTEN IHMISTEN TOIMINTAKYKY JA YHTEISKUNNALLINEN ASEMA	8
2.1 Kehityshäiriöiden määrittelyä	8
2.2 Käytöshäiriöiden luokittelu ja ilmeneminen	11
2.3 Oppimishäiriöiden määrittely ja ilmeneminen.....	12
2.4 Kehityshäiriöisten ihmisten vuorovaikutus	14
3 ENNAKKOLUULOT KEHITYSHÄIRIÖISIÄ IHMISIÄ KOHTAAN JA ERILAISUUDEN KOHTAAMINEN	17
3.1 Ennakkoluulot kehityshäiriöisiä ihmisiä kohtaan	17
3.2 Erilaisuuden kohtaaminen.....	18
4 OPINNÄYTETYÖN TAVOITTEET	21
5 YHTEISTYÖKUMPPANIT, OSALLISTUJAT JA SUUNNITTELU.....	22
5.1 Yhteistyötahot ja kumppanuuden kehittäminen.....	22
5.2 Hankkeen suunnittelu	24
6 HANKKEEN TOTEUTUS	25
6.1 Esseepohjan laatiminen.....	25
6.2 Esseekyselyn toteuttaminen	26
6.3 Ennakkokohtaamisen ja -tapaamisten tavoite ja toteutus	26
6.4 Leirin sisällön suunnittelu ja valmistelu	28
6.5 Leirin toteutus ja raportointi.....	30
6.6 Arviointiesseepohjan laatiminen.....	32
6.7 Jälkitapaaminen	32
7 ARVIOINTI.....	33
7.1 Ennakoesseiden arviointi	33
7.2 Ennakoesseiden tulokset	34
7.3 Seurakuntanuorten arviointi hankkeesta.....	37
7.4 Ennakkotapaamisten ja leirin arviointi.....	39
7.5 Hankkeen eettisyys.....	44
8 POHDINTA	45
LÄHTEET	49
LIITE 1: Hankkeen aikataulu.....	53

LIITE 2: Hankelupa-anomus 1	55
LIITE 3: Hankelupa-anomus 2	57
LIITE 4: Nuorten rekrytointikirje.....	59
LIITE 5: Esseekysymykset 1	60
LIITE 6: Lupakysely vanhemmille	61
LIITE 7: Leiriviesti ja -ohjeistus	63
LIITE 8: Leiriohjelma	65
LIITE 9: Tiivistelmä leiriohjelman toteutuksesta ja arvioinnista	67
LIITE 10: Aineiston ryhmittely: Ennakkotiedot.....	72
LIITE 11: Aineiston ryhmittely: Erilaisuus ja samankaltaisuus	73
LIITE 12: Aineiston ryhmittely: Suvaitsevaisuus.....	74
LIITE 13: Aineiston ryhmittely: Pelko	75
LIITE 14: Esseekysymykset 2	76

1 JOHDANTO

Kehitettäessä ihmisten välistä yhteistyötä ja sen myötä toimivaa yhteiskuntaa, on tärkeää osata toimia erilaisten ihmisten kanssa. Pelkkä erilaisuuden suvaitseminen ei saisi riittää, vaan tärkeää olisi myös havainnoida erilaisten yksilöiden voimavaroja ja hyödyntää erilaisuutta koko yhteiskunnan voimavarana. Erilaisuuden kohtaaminen on kuitenkin mahdotonta, jos erilaiset ihmiset eristetään omaksi ryhmäksi muun yhteiskunnan ulkopuolelle.

Eristetyissä oloissa elävät ja erityistä tukea tarvitsevat eivät voi ystävystyä vammattomien kanssa tai oppia sellaisia taitoja, joita normaaliympäristössä tarvitaan. Integraatiosta hyötyvät muutkin kuin erityistä tukea tarvitsevat. Lisäksi vammattomien lasten asenteet vammaisia oppilaita kohtaan paranevat, kun he osallistuvat ”ystävyysohjelmiin”, joiden tarkoituksena on järjestää hauskaa ajanvietettä yhteisen tekemisen myötä ja antaa vammattomille mahdollisuus ymmärtää kehityshäiriöisiä lapsia. (Ahvenainen, Ikonen & Koro 2001, 135–136.)

Perinteisesti vammaisuus eli kehityshäiriöisyys on nähty yksilöllisenä negatiivis-sävytteisenä ominaisuutena, joka rajoittaa ihmisen elämää ja on epätoivottua niin yksilölle kuin yhteiskunnallekin. Mikään asia ei ole itsessään kielteistä eikä myönteistä, normatiivisuus syntyy vasta yhteisöllisen tulkintaprosessin kautta. Jos vammaisuuteen liittyvää epätoivottavuutta voi poistaa yhteiskuntaa muuttamalla, on selvää, että tämä vähentää sosiaalista epäoikeudenmukaisuutta. (Vehmas 1998, 103–104.)

Tasa-arvoisuus, monikulttuurisuus, moniammatillisuus ja erilaisuuden hyödyntäminen ovat ajankohtaisia asioita, joiden kehittämiseksi täytyy luoda uusia keinoja koko yhteiskunnassa. Täten myös seurakuntien toimintaa pitäisi nykyaikaistaa ja kehittää vastaamaan uusiin tarpeisiin. Mielestämme Lahden seurakuntayhtymältä puuttuu toimintaa, joka vahvistaisi erityisryhmien integroitumista eli sopeutumista normaaliin yhteiskuntaan ja kehittäisi yhteistoimintaa erityisnuorten ja muun nuorison välillä.

Tämä hankemuotoinen opinnäytetyö on tehty vastaamaan tämänlaisen toiminnan puutteeseen. Lahden seurakuntayhtymälle haluttiin tehdä toiminnallinen leiri, jonka avulla erityisnuorten ja muun nuorison välinen kuilu voisi pienentyä. Leirin osallistujia olivat Joutjärven seurakuntanuoret ja erään lahtelaisen koulun erityisluokan oppilaat. Toiminnalliseen leiriin päädyttiin, sillä niin seurakuntanuorten kuin erityisluokan oppilaidenkin haluttiin hyötyvän siitä. Toiminnallisen leirin toteuttamisen lisäksi tässä opinnäytetyössä haluttiin lisätä seurakuntanuorten kokemuksia erityisluokan oppilaista, joilla on kehityshäiriöitä. Lisäksi haluttiin kartoittaa nuorison ennakkotietoja ja -käsityksiä erityisnuorista.

Ennakkotietojen ja -käsitysten tutkimiseen päädyimme omien aikaisempien havaintojemme vuoksi. Omien kokemustemme pohjalta ihmisillä on liian vähän tietoa kehityshäiriöisistä ihmisistä ja se lisää ennakkoluuloja. Kohderyhmänä lapset ja nuoret, erityisesti kehityshäiriöiset, ovat meitä kiinnostava alue. Kehityshäiriöisillä nuorilla on omia vahvuuksia, joista kehityshäiriöttömät voivat oppia ja saada uusia voimavaroja yhteistoiminnan avulla.

Yksi opinnäytetyömme tarkoituksista oli puuttua tähän Vehmaan (1998, 103–104) esille tuomaan näkökulmaan yhteisön aiheuttamasta vammauttamisesta. Haluamme hankkeellamme tukea yhteisöllisyyttä, jossa nuoret voisivat oppia toinen toisiltaan ja täydentää toistensa puutteita omilla vahvuuksillaan yhteistoiminnan kautta. Ennen kaikkea haluamme vahvistaa käsitystä, että erityisluokan oppilaalla on vahvuuksia kuin kenellä tahansa.

Tämän opinnäytetyön tietoperustassa käsitellään kehityshäiriöitä, keskittyen niihin joita esiintyi hankkeeseen osallistuneilla erityisluokan nuorilla. Tässä hankkeessa kehityshäiriöt edustavat erilaisuutta. Oman käsityksemme mukaan ja teoriaan pohjautuen, integraation seurauksena erilaisuus voi normalisoitua.

2 KEHITYSHÄIRIÖISTEN IHMISTEN TOIMINTAKYKY JA YHTEISKUNNALLINEN ASEMA

Erityistarpeita vaativat ihmiset haluavat olla osa yhteiskuntaa kykyjensä mukaan. Kehityshäiriöisten ihmisten tasavertaistuminen edellyttää yhteiskunnan asenteellisten esteiden poistamista. (Kuparinen 2005, 21.) Vammaispalvelujen uutena nousevana paradigmana on tukimalli, jonka lähtökohtana on leimaavan kehitysvammaisdiagnoosin purkaminen. Henkilö tulisi kuvata yksilönä, hänen luonteensa ja vahvuuksiensa pohjalta. (Saarinen 1998, 258–259.)

Normalisaatio -periaatteen mukaan kehityshäiriöisten ihmisten kouluympäristön ja koulukokemusten tulee olla tavallisia eli samanlaisia kuin muidenkin ihmisten. Erityisopetus on ollut selkeästi erillään yleisestä opetuksesta 1960-luvulle saakka. Taustalla on erityisoppilaiden erilaisuuden korostaminen. Erillinen ympäristö on kuitenkin sosiaalista syrjäytymistä edistävää. Näin ollen integraatio olisi moraalisesti oikein. (Hautamäki ym. 2009, 79.)

2.1 Kehityshäiriöiden määrittelyä

Toimintakykyyn vaikuttavat biologiset-, ympäristö- ja henkilökohtaiset tekijät. Suomen kehitysvammalain mukaan erityishuollonpiiriin kuuluu henkilö, jonka kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden, vian tai vamman vuoksi. Kehityshäiriöt jaetaan yleensä psyykkisiin ja fyysisiin kehityshäiriöihin. (Kaski 2001, 18–20.) WHO:n vuoden 1980 taudin seurausten luokitus kuvaa kehityshäiriöt kolmesta näkökannasta. Ensimmäinen muoto on impairment eli vaurio. Tällöin elin puuttuu tai on vaurioitunut. Tällöin kyse on biologisesta tekijästä. Toinen muoto on disability eli toiminnanvajavuus. Tällöin kyseessä on psykologiset ja henkilökohtaiset tekijät. Kolmas muoto on handicap eli haitta, jolloin muoto on sosiaalipsykologinen eli

ympäristöön vaikuttava tekijä. Tällöin muoto näkyy etenkin vuorovaikutuksessa. (Tuunainen 1996, 19.)

Kehityshäiriöiset ihmiset eroavat paljon toisistaan. Ainoa yhdistävä tekijä heidän välillään on se, että heidän lahjakkuutensa ei ole kehittynyt samalle tasolle toisten ikäistensä kanssa. Suomessa oli 1990-luvun puoliväliin saakka yleistä pitää kehityshäiriöisiä ihmisiä piilossa ja erossa yhteiskunnasta. (Molander 1992, 8–9.) Yhdistyneiden kansakuntien Lapsen oikeuksien julistuksessa (1959 5. artikkelissa) todetaan, että lapsen, joka on ruumiillisesti, henkisesti tai sosiaalisesti vajaakykyinen, tulee saada erityisen tilansa edellyttämää erityishoitoa, -kasvatusta ja -huolenpitoa (Kotiranta 1985, 9). Uuden vammaiskäsityksen myötä kehityshäiriöisten ihmisten integraatio ja normalisointi yhteiskuntaan mahdollistaa heidän paluunsa osaksi elävää yhteiskuntaa (Molander 1992, 19). Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokouksessa 1993 hyväksytyjen mallisääntöjen (The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, YK 1994) tärkein seurannan kriteeri on tunnuslause ”täyttä osallistumista ja tasa-arvoa” (Tuunainen 1996, 15).

Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokouksessa joulukuussa 2006 hyväksyttiin yleissopimus, jonka tärkeimpinä ajatuksina olivat syrjinnän kieltäminen ja tasa-
puolisen kohtelun takaaminen kehityshäiriöisille (Suomen pysyvä edustusto, Yhdistyneet kansakunnat, New York, 2009). Kehityshäiriöiset ihmiset ovat tavallisia ihmisiä eivätkä poikkeavia. Tavallisuudesta kertovat samat tunteet ja tarpeet kuin mitä muillakin on. (Kuparinen 2005, 21.)

Kehityshäiriöillä tarkoitetaan joko yksilön elimellisistä vaurioista, yhteisön toiminnasta tai näiden kummankin yhteisvaikutuksesta johtuvaa tilaa, mikä saattaa jättää yksilön inhimillisen hyvinvoinnin ulkopuolelle (Vehmas 1998, 103). Kehityshäiriöt viittaavat erityiseen poikkeavuuteen jo lapsuusiässä alkavassa toiminnallisuudessa, jossa älyllisiin rajoituksiin liittyy adaptiivisten eli sopeutumisen taitojen rajoituksia. Rajoittuneella älykkyydellä tarkoitetaan älykkyystestissä määriteltä pienempää älykkyystasoa. (Ikonen 2002, 293.)

Älykkyydosamäärän mukainen luokittelu on turhan yksiulotteinen Timosen (Kuparinen 2005, 20–21) mukaan, joten määrittely tehdään kaksoiskriteerien perusteella eli huomioidaan kliininen ja sosiaalinen näkökulma. Kehityshäiriössä esiin nousevia piirteitä ovat avuttomuus ja perään katsomisen tarve. Erilaisuudesta huolimatta, kehityshäiriöiset ovat enemmän tavallisia kuin poikkeavia. (Kuparinen 2005, 20–21.)

Kognitiivinen kehitys kulkee yhdessä lapsen motorisen, emotionaalisen ja sosiaalisen kehityksen kanssa. Kaikki nämä kehitysalueet ovat vuorovaikutuksessa keskenään ja vaikuttavat toisiinsa. Kehityksen taustalla ovat geneettinen perusta ja ympäristövaikutus. Tunne-elämän- ja kognitiivisen osaamisen kehittämisessä on kriittisiä kausia, jolloin kehitys etenee nopeasti ja saattaa syntyä tai ilmetä häiriöitä kehityksessä. Keskushermoston toimintahäiriö heikentää lapsen oppimista ja kognitiivista kehitystä. Kyseessä voi olla keskushermoston rakenteellinen tai toiminnallinen poikkeavuus. Molemmissa tapauksissa esiintyy oppimisvaikeuksia, kuten kielellisiä-, motorisia- ja havaintohäiriöitä sekä tarkkaavaisuuteen, muistiin tai toiminnan ohjaukseen liittyviä ongelmia. (Riita 1999, 25–27, 32.)

Nykyisin voimistuva näkemys eli niin sanottu sosiaalinen malli sijoittaa vammaisuuden lähteen ja ongelman yhteiskuntaan. Yksilöllinen ominaisuus ei itsessään vammauta, vaan se on enemmänkin yhteisö yksilön ympärillä. Yhteisö muodostaa kriteereitä ja kun yksilö ei näihin vastaa, yhteisö herkästi tuomitsee poikkeavaksi. (Vehmas 1998, 103–104.)

Yhteisöllisessä kehityshäiriöiden tarkastelutavassa häiriöisyys eli vammaisuus ja vammaisten ongelmat nähdään yhteisön sosiaalisista rakenteista, eikä yksilön ominaisuuksista johtuviksi. Yhteisöllisessä näkemyksessä muun muassa yhteisön on otettava vastuu vammaisen integroitumisesta, vammaisuus tulisi nähdä yhteisön ja yksilön vuorovaikutuksena ja toimenpiteiden tulisi olla ensisijaisesti elinympäristöön ja yhteiskuntapolitiikkaan liittyviä. (Moberg 2002, 40–41.)

Lievästi kehityshäiriöiset ihmiset jäsentävät yleensä maailmaa hyvin, toimivat kontaktissa vastavuoroisesti ja oppivat selviytymään itsenäisesti arkipäiväisessä elämässä. Heidän vaikeutenaan on usein ymmärtää moniselitteisiä tai käsitteellisiä asioita. Vaikeutena on myös usein pysyä mukana monisanaisesti ja nopeasti viestivien ihmisten kanssa vuorovaikutuksessa. Moniin oireyhtymiin liittyy vuorovaikutuksen ja viestinnän kehityksen riskitekijöitä. Oireyhtymiin ei liity pelkästään riskitekijöitä, vaan myös tyypillisiä vahvuuksia. Muut tekijät voivat vahvistaa tai kompensoida oireyhtymiin liittyviä kehitysvaikeuksia. (Launonen 2007, 84–86.)

2.2 Käytöshäiriöiden luokittelu ja ilmeneminen

Käyttäytymishäiriöt jaetaan kahteen päätyyppiin. On sisäänpäin ja ulospäin kääntyviä käyttäytymishäiriöitä. Nämä tautiluokitukset ovat DSM-IV:n mukaisia. Ulospäin suuntautuvia käytöshäiriöitä ovat tarkkaavaisuus- ja yliaktiivisuushäiriö eli ADHD, varsinainen käytöshäiriö ja uhmakkuushäiriö. (Kuorelahti 1998, 123–133.) Diagnoosi ADHD perustuu lapsen oireisiin. Ulospäin suuntautuneissa käytöshäiriöissä piirteinä ovat levottomuus, aggressiivisuus ja yleinen kielteisyys. Lapsi on tällöin usein sosiaaliseen vuorovaikutukseen sopeutumaton. Tarkkaavaisuus- ja yliaktiivisuushäiriöön (ADHD) liittyy usein oppimisvaikeuksia ja kielellisen kehityksen häiriöitä. Pelkässä tarkkaavaisuushäiriössä (ADD) oireina ovat motorinen ja emotionaalinen yliaktiivisuus. (Michelsson, Saresma, Valka & Virtanen 2004, 9–13.)

Käytöshäiriössä (conduct disorder) lapsi tai nuori rikkoo käyttäytymisellään toistuvasti sosiaalisia normeja ja toisten oikeuksia. Tällöin kyseessä on uhmakkuutta vakavampi aste. Uhmakkuushäiriössä (oppositional defiant disorder) lapsen tulee olla yli kahdeksanvuotias ja hänellä on ilmentävä yli puolen vuoden ajan muun muassa aggressiivisuutta, vastahakoisuutta, herkästi ärsyyntymistä ja riitelyhalukkuutta. Sisäänpäin kääntyneessä käytöshäiriössä lapsi on syrjäänvetäytyvä, ahdistunut, masentunut ja häneen on vaikea saada kontaktia. Usein

lapsi on myös omaan sisäiseen maailmaansa vetäytyvä. (Kuorelahti 1998, 123–133.)

Käyttäytymishäiriöiden luokittelu on vaikeaa ja yksiselitteistä luokittelujärjestelmää ei ole olemassa, sillä oireet ovat moniselitteisiä ja monisyisiä. Komorbidi-teetti eli erilaisten oireiden esiintyminen yhdessä myös vaikeuttaa diagnosoimista. (Kuorelahti 1998, 125–126.)

Kehitys voi häiriintyä, jos vanhemmat eivät toimi, mutta myös sen vuoksi, että aistinelimissä tai hermoyhteyksissä tai signaaleja vastaanottavissa aivokeskuksissa on vikaa (Lagerheim 1992, 170).

Monet ADHD-lapset ovat yksinäisiä tai itseään nuoremmissa seurassa. He ovat usein uteliaita ja aktiivisia, mutta he eivät välttämättä aina reagoi sosiaaliin vihjeisiin niin kuin pitäisi. Poikkeava käyttäytyminen vaikuttaa koko perheeseen, koska lasten poikkeava käyttäytyminen ja sosiaalisten normien rikkominen esimerkiksi vierailuilla saattaa aiheuttaa hämmennystä. Motoristen taitojen vaikeudet aiheuttavat ongelmia muun muassa joukkuepeleissä ja tämä vaikeuttaa sosialisoitumista. Lapsille on tärkeää hankkia harrastuksia, joissa he tapaa- vat muita lapsia ja nuoria ja pääsevät kehittämään sosiaalisia taitojaan. (Michelsson ym. 2004, 128–131.)

2.3 Oppimishäiriöiden määrittely ja ilmeneminen

Oppimishäiriöt ovat keskeisiä lapsen kehitystä uhkaavia riskitekijöitä. Niillä viitataan epäyhtenäiseen joukkoon häiriöitä, jotka liittyvät puhe-, kuuntelu, luku-, kirjoitus-, päättely- ja matematiikkataitojen hankkimiseen ja käyttämiseen. (Aho- nen & Holopainen 2002, 239–240.)

Syyt oppimisvaikeuksiin vaihtelevat suuresti oppilaasta riippuen. Lievät oppi- misvaikeudet liittyvät usein tarkkaavaisuus- ja ylivilkkaushäiriöön eli ADHD:en (attention deficit hyperactivity disorder). (Kuorelahti 1998, 123–133.)

Kouluvuosina nuorille asetetaan älyllisiä vaatimuksia ja vaaditaan kouluympäristöön sopeutumista, joista kehityshäiriöiset oppilaat eivät selviydy. He tarvitsevat sovellettua opetusta, jonka mahdollistaa erityisluokat, jotka ovat usein tavallisten koulujen yhteydessä. (Molander 1992, 14–15.) Oppimishäiriöisen lapsen ominaisuudet voidaan jakaa kuuteen eri luokkaan. Näitä kategorioita ovat motoriikan, tunne-elämän, havaintotoimintojen, symbolisaation, tarkkaavaisuuden ja muistin toiminnan häiriöt. Usein häiriöt liittyvät toisiinsa. Mikään kategorialuokka ei sulje toista kategoriointia pois. (Ikonen 1993, 19.)

Joskus oppimishäiriöt johtuvat fyysisistä syistä, joskus taas sosiaalisista tai psykologisista syistä. Välillä syy jää idiopaattiseksi. Motoriikan häiriöiden oireita on hyperaktiivisuus, hypoaktiivisuus, koordinaation puute ja perseveraatio eli saman käyttäytymisen pakonomainen toistaminen. (Ikonen 1993, 13–20.) Tunne-elämän häiriöitä lisää lapsen aivojen dysfunktio. Tämän seurauksena lapsilla ilmenee päiväunelmiin vaipumista, hermostuneisuutta, raivokohtauksia, keskittymisvaikeuksia ja itsekontrollin puuttumista. Näitä oireita voi kuitenkin aiheuttaa myös esimerkiksi psykologisten tarpeiden laiminlyönti. (Ikonen 1993, 21–22.)

Havaintotoimintojen häiriöissä lapsella on kyvyttömyyttä tunnistaa, erotella ja tulkita eri aistimuksia. Havaintotoiminnon häiriöt on erotettava sensorisista defekteistä, kuten kuuroudesta. Symbolisaation häiriöt liittyvät konkreettisen ja abstraktin tiedon heikkoon päättelyyn, sekä havaintojen ja ajatusprosessien heikkoon yhdistelemiseen. Symbolisaation häiriöt voivat olla reseptiivis-auditiivisia, jolloin on vaikeuksia puhuttujen symbolien ymmärtämisessä. Häiriö voi olla myös reseptiivis-visuaalinen, jolloin häiriö ilmenee luetun tekstin heikkona ymmärtämisenä. (Ikonen 1993, 21–22.)

Tarkkaavaisuuden häiriöt jaetaan liialliseen ja riittämättömään tarkkaavaisuuteen. Liiallisessa tarkkaavuudessa lapsi kiinnittää huomionsa tarpeettomiin ärsykkeisiin, eikä pysty poistamaan tietoisuudestaan ylimääräistä. Joskus tarkkaavaisuushäiriöinen huomioi vain pikkuasioita ja unohtaa laajat kokonaisuudet. Muistin häiriöissä vaikeuksia voi olla tiedon assimiloinnissa eli sopeuttamisessa, varastoinnissa ja mieleen palauttamisessa. Lisäksi voi olla kuulo- ja näkömuistin

liittyviä häiriöitä. Muistihäiriöt voivat ilmentyä unohtelun lisäksi ylioppimisena. (Ikonen 1993, 25–26.)

Verbaalisessa kehityksessä ilmenevät häiriöt johtuvat mahdollisesti prenataalisista riskitekijöistä, synnytyksessä ja odotusaikoina ilmentyneistä komplikaatioista ja geneettisistä tekijöistä. Lähes aina häiriöihin liittyy poikkeavaa aivotoimintaa. Usein kielelliset häiriöt liittyvät motorisiin häiriöihin ja neurologisiin ongelmiin. Puolet kielen tuottamiseen liittyvistä häiriöistä korjaantuu aikuisikään mennessä. Kielen vastaanottamiseen liittyvissä häiriöissä ja häiriöiden ollessa monialaisempia on ennuste huonompi. Kielihäiriöiden luokitukset ovat moninaisia. Häiriö voi olla afasia, dyfasia, kielellinen erityisvaikeus, vaikea-asteinen kielihäiriö, kielen kehityksen viivästyminen, poikkeava kielen kehitys ja kehityksellinen kielihäiriö. (Silvén 1999, 50–51.)

2.4 Kehityshäiriöisten ihmisten vuorovaikutus

Vuorovaikutus voidaan jakaa sanattomaan ja sanalliseen eli verbaaliseen vuorovaikutukseen. Sanattomaan viestintään kuuluvat ilmeet ja eleet sekä muut kielenulkoiset viestintämuodot. Verbaalinen vuorovaikutus on puhuttua ja kirjoitettua kieltä ja sen ymmärtämistä. Ihminen, joka on uupunut, sairas tai muuten heikoilla, saattaa havaita herkemmin sanallisen ja sanattoman viestinnän ristiriidan. Aikuisten vuorovaikutuksessa korostuu sanallinen viestintä, kun taas lapset kiinnittävät enemmän huomiota ääneen, ilmeisiin ja eleisiin. (Ekström, Lepämäki & Vilén 2002, 20, 22.)

Vuorovaikutus voidaan määritellä ihmisten väliseksi, jatkuvaksi ja tilannesidonnaiseksi tulkintaprosessiksi, jonka aikana viestitään tärkeitä asioita muille, vaikutetaan heihin, luodaan yhteyttä toisiin ja saadaan palautetta omasta toiminnasta (Ekström ym. 2002, 19).

Normaalisti kehittyvien lasten vuorovaikutus perustuu iän myötä yhä enemmän kielellisten taitojen, puheen ja kirjoitetun kielen käyttöön. Niiden lasten, jotka eivät opi ymmärtämään eriytyneitä kielellisiä keinoja, vuorovaikutus perustuu silti kommunikointiin ympäristön kanssa. Vuorovaikutus ei aina perustu puhut-

tuun tai kirjoitettuun kieleen, vaan poikkeavasti kehittyvien vuorovaikutuskeinot voivat olla hyvinkin erilaisia kuin muilla lapsilla. (Launonen 2002, 229.)

Poikkeavasti kehittyvien lasten kommunikointikeinot voivat olla hyvinkin erilaisia, kuin muilla lapsilla. Kommunikointitaidot ja kielen perusta muodostuvat hermoston, aistien ja motoriikan yhteistoiminnasta, sekä varhaisen vuorovaikutuksen toimivuudesta ja edelleen siitä millainen lapsen vuorovaikutusympäristö on kehityksen myötä. (Launonen 2002, 229.) Vuorovaikutus on elämänlaadun tärkeä kriteeri. Vuorovaikutuksessa tarvitaan tasa-arvoa, vaikka ihmisten taidot eivät olisikaan tasavertaiset. Vuorovaikutus kertoo siitä arvosta, jonka yhteisö jäsenelleen antaa. (Launonen 2007, 168.)

Kasvatustieteilijä ja filosofi John Deweyn ajatuksissa oppiminen on yhteisöllinen tapahtuma, joka tapahtuu ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa (Kalland 1999, 177). Sosiaalisen konstruktivismin luoja Lev Vygotskyn mukaan kieli ja mieli kehittyvät vuorovaikutuksessa toisiin ihmisiin. Nykyään hyväksytään käsitys siitä, että synnyntäisten ja kehittyvien yksilöllisten tekijöiden huomioiminen eivät sulje pois sosiaalisen vuorovaikutuksen merkitystä kehityksen eteenpäin vievänä voimana. (Silvén 1999, 41.)

Sternin (1995) on jakanut vuorovaikutuksessa syntyvät kokemukset viiteen eri osa-alueeseen. Hänen mukaansa vuorovaikutus synnyttää aistihavaintoja ja käsitteitä, kuten sanoja ja symboleita sekä sensomotorisia malleja eli liikkeiden yhdistymistä aistihavaintoihin, samassa järjestyksessä tapahtuviin tapahtumiin ja tunteisiin. Nämä osa-alueet toimivat yhtä aikaa. Vuorovaikutuksella voidaan vaikuttaa kaikkiin näihin osa-alueisiin. (Siltala 1999, 14.)

Vuorovaikutus syntyy aidosta kahdenvälisestä yhteydestä, johon molemmat osapuolet osallistuvat omista lähtökohdistaan. Olemuskielen tasoilla toimittaessa taitavampi osapuoli virittyy toisen tunnetilaan ja toimintaan sekä heijastaa omalla toiminnallaan hänen toimintansa takaisin. Vuorovaikutusparien osapuolilta vaaditaan herkkää eläytymiskykyä ja ennakkoluulottomuutta, jotta vuorovaikutustulkinta voisi todella onnistua. (Launonen 2007, 162.)

Grenot-Scheyerin mukaan vuorovaikutus kehitysvammaisten ja ”vammattomien” välillä näkyy eri tavoin, kuin muissa sosiaalisissa suhteissa. Vastavuoroisuus voi silti olla lämmintä toisesta huolehtimista. Grenot-Scheyerin mukaan vastavuoroisuus kehittää sosiaalisia taitoja ja itsetuntoa ja syventävää yksilöiden ymmärrystä henkilökohtaisista vakaumuksistaan. (Saarinen 1998, 264.)

3 ENNAKKOLUULOT KEHITYSHÄIRIÖISIÄ IHMISIÄ KOHTAAN JA ERILAISUUDEN KOHTAAMINEN

Ennakkoluulot perustuvat yhteiskunnan henkiseen ilmapiiriin, tilannetekijöihin ja yksilöllisiin tekijöihin. Suhtautuminen erilaisuuteen riippuu yksilön arvoista ja itsetunnosta. Suvaitsevaisuus perustuu hyvään itsetuntoon. On todettu, että aito läheinen kontakti ennakkoluulon kohteeseen vähentää ennakkoluuloja. Kontaktin pitää olla myönteinen, arvostava, yhteistoiminnallinen, mutta ei kilpailullinen. (Wahlström 1996, 79, 122.)

3.1 Ennakkoluulot kehityshäiriöisiä ihmisiä kohtaan

Ennakkoluulo on ennalta muodostettu, kaavamainen asenne jotakin ilmiötä tai ihmisryhmää kohtaan. Wahlströmin mukaan suvaitsevuuskasvatus on hyvä keino poistaa ennakkoluuloja ja lisätä suvaitsevaisuutta vähemmistöjä kohtaan. Suvaitsevuuskasvatuksessa korostetaan samanlaisuutta erilaisuuksista huolimatta. Usein olemme liian sidoksissa erilaisuuksien huomaamiseen, emmekä huomaa, että erilaisuuden alla on pohjimmainen samanlaisuus. (Ikonen 1997, 37, 39.)

Oiva Ikonen ja Heli Viinikaisen Suvaitsevuus-projektissa on tutkittu yhteisöjen käyttäytymistä suhtautumisessa erilaisuutta kohtaan. Tutkimuksessa erilaisuutena käsitettiin maahanmuuttajat ja kehitysvammaiset eli kehityshäiriöiset ihmiset. Siinä ilmeni heidän heikompi sosiaalinen asemansa muihin oppilaisiin verrattuna. Tutkimuksen pohdintaosuudessa todetaan avoimen keskustelun ja toisiinsa tutustumisen vähentävän ennakkoluuloista johtuvaa kiusaamista. (Ikonen 1997, 39, 49.)

Similän ja Tihisen tutkimuksessa kuvataan kahden ala-asteen 2. ja 6. normaaliuokan oppilaiden käsityksiä kehitysvammaisuudesta sekä suhtautumisesta kehitysvammaisuuteen. Tutkimustuloksissa ilmeni epäjohtonmukaisuutta oppilai-

den mielipiteiden ja toiminnan vastaavuudessa. Haastatteluissa oppilaat suhtautuivat myönteisesti kehitysvammaisuuteen sekä heissä ilmeni ylisuojelevaa ja hoivaavaa asennetta. Näistä seikoista huolimatta oppilaat eivät leikkineet kehitysvammaisten kanssa tai valinneet heitä ryhmitöihinsä. (Ikonen 1997, 64–65.)

3.2 Erilaisuuden kohtaaminen

Useiden ongelmien taustalla on erilaisuus. Erilaisuus on jonkinasteista poikkeavuutta muista, jotka keskinäisistä eroista huolimatta muodostavat yhtenäisen ryhmän. Erilaisuus on siis jotain sellaista, mikä eroaa yhteiskunnan sen hetkisestä ”normaaliuden” käsityksestä. (Nygård 1996, 27.) Kulomäki esittää suurimmaksi esteeksi yksilön minuuden kasvussa yhteisön ja kulttuurin heikon kyvyn sietää erilaisuutta ja poikkeavuutta. Jokaisena aikakautena ja jokaisessa kulttuurissa on ”minuuden normi”, jollaiseksi yksilön tulisi kehittyä. (Ikonen 1997, 37.)

Ihmisten kohtaamisessa on tärkeää, että kohdattava kokee olevansa ihminen siinä missä muutkin. Jokaisella on ihmisarvonsa, tietonsa ja taitonsa, joiden voimavarat voidaan sijoittaa yhteiskunnan käyttöön. Lindqvistin mukaan erilaisuuden ymmärtäminen ja tuntemattomuuden hyväksyminen on vaikeaa, jos sitä ei kohtaa elämässään. Tämän vuoksi on tärkeää kohdata erilaisuutta, jotta voisimme eläytyä erilaiseen kohtaloon kuin omamme ja saada käsityksen sellaisista asioista, jota meidän elämässämme ei ole. (Ikonen 1997, 1.)

Irja-Liisa Martikaisen ja Anneli Muurosen tutkimuksessa ”Ala-asteelle integroitujen liikunta- ja näkövammaisten oppilaiden sosiaalinen integraatio ja kokemuksia koulukiusaamisesta” kertoo vammaisten oppilaiden sosiaalisesta integraatiosta, koulukiusaamisesta ja koulukiusaamisen käsittelystä ja ehkäisystä. Tutkimuksessa ilmeni liikunnalla olevan merkittävä edistävää vaikutus sosiaaliseen integraatioon. Samoin ei-vammaisten luokissa tiedottamisella ja vammaisuuden käsittelemisellä oli positiivinen vaikutus integraatioon. (Martikainen 1997, 25,

28–29.) Monen vammaisen oppilaan kohdalla sosiaalinen integraatio on jäänyt toteutumatta. Sosiaalisella integraatiolla tarkoitetaan säännöllisiä ja spontaaneja vuorovaikutussuhteita vammaisten ja ei- vammaisten välillä. (Hautamäki, Kivirauma, Lahtinen, Moberg, Savolainen & Vehmas 2009, 182, 185.)

Vuosikymmenien saatossa kehityshäiriöisiä ihmisiä kohtaan olevat asenteet ovat muuttuneet ja yhteisöjen voidaan olettaa olevan avoimempia erilaisuutta kohtaan. Kuitenkin saatetaan tarvita keinoja, jotka tukevat ihmisiä keskinäisen kommunikaation tukemisessa. Olennaista olisi saattaa ihmisiä yhteen yhteisössä, jotta kommunikaatio heidän välillään onnistuisi. (Saarinen 1998, 268.)

Jeff ja Cindy Strully (1989) ovat tutkineet kehitysvammaisten ihmisten ystävyys-suhteiden rakentumisen esteenä olevia kommunikointiongelmia. Heidän tyttärellään on ystävänä vammaaton tyttö. Strully ja Strully raportoivat tutkimuksessaan tyttöjen oppivan vastavuoroisesti toisiltaan. Vaikka kommunikaatio olisi toisella rajoittunut, ihmiset voivat oppia kohtaamaan erilaisia ihmisiä ja etsimään erilaisia kommunikaatiokeinoja. Kehitysvammaiseksi diagnosoidut ihmiset ja heidän ystävänsä osaavat nauttia samoista asioista, kuin muissakin ystävyys-suhteissa nautitaan. Tähän ei vammaisuuden ”taso” vaikuta kaventavasti. (Saarinen 1998, 263–264.)

Se mikä yhdellä ihmisellä määritellään häiriöksi, saattaa toisella ihmisellä olla toimivimpia taitoja. Sellaisessa vuorovaikutuksessa, johon liittyy erilaisuuden kohtaaminen, on kuitenkin tärkeintä, että kommunikointihäiriöiseen ihmiseen suhtaudutaan kaikissa tilanteissa aitona kommunikointikumppanina, jolla on yksilölliset sosiaaliseen yhteisöön liittymisen tarpeet. (Launonen 2002, 237–238.)

Vaikka ympäristöjen integraatio kehityshäiriöisten ja -häiriöttömien välille vaatii työtä ja erityisesti sosiaalisia muutoksia, on mahdollista, että siitä hyötyvät molemmat osapuolet. Kehityshäiriöisen ihmisen osittainkin osallistuminen vähentää riippuvuutta toisista ihmisistä sekä lisää oppimista ja itsenäistymistä. Osittaisessa osallistumisessa esimerkiksi liikuntavammaisen osallistuu ruuan-

laittoon ja toveri auttaa ainoastaan niiltä osin, joihin henkilö ei itse pysty. (Ahvenainen 2001, 130–131.)

4 OPINNÄYTETYÖN TAVOITTEET

Pitkän aikavälin tavoitteenamme oli lisätä yhteistyötä ja vuorovaikutusta erityisnuorten ja muun nuorison välille. Toinen pitkän aikavälin tavoite oli rakentaa Lahden seurakuntayhtymälle tuleville vuosille jäävä yhteistoimintaleiri, johon osallistuisivat Joutjärven seurakuntanuoret ja erityisnuoret. Tarkoituksena oli kartoittaa nuorison ennakkokäsityksiä ja olettamuksia erityisnuorista yhteistoimintaleirin ja ennakkotapaamisten avulla. Tarkoituksena oli selvittää muuttuvatko ennakkokäsitykset yhteistyön myötä. Tavoitteenamme oli lisätä nuorten tietoutta erityisnuorista, nuorten käsitystä erityisnuorten tasa-vertaisuudesta sekä siitä, että erilaisuus voi toimia vahvuutena.

Lahden seurakuntayhtymällä ei toistaiseksi ole leiriä, jossa kehityshäiriöiset nuoret toimisivat yhteistyössä ei-kehityshäiriöisten nuorten kanssa. Tavoitteenamme oli tuottaa sellainen leiri Lahden seurakuntayhtymälle, jossa erityisnuoret ja niin sanotut ei-kehityshäiriöiset toimivat yhteistyössä. Tavoitteena oli, että vuonna 2010 leirille olisi vapaa haku Lahden seudulla asuvien erityislapsien ja -nuorten keskuudesta. Yhteistyöryhmäksi erityislapsille ja -nuorille tulisi Joutjärven seurakunnasta nuoria. Tavoite oli luoda kestävä yhteistyö Joutjärven seurakunnan nuorisotyön ja Lahden seurakuntayhtymän kehitysvammatyön välille, jotka jatkaisivat aloittamaamme toimintaa.

Leirille osallistuvien seurakuntanuorten ja erityisluokan haluttiin tapaavan toisensa ennen leiriä. Ennen ensimmäistä tapaamista tiedustelimme kirjallisesti nuorilta heidän ennakkokäsityksiään ja -luulojaan sellaisia erityislapsia kohtaan, joilla on kehityshäiriöitä. Leirin jälkeen samat nuoret vastasivat siihen, onko heidän käsityksissään tapahtunut muutoksia. Hankkeen lopussa analysoitiin nuorten ennen leiriä, ja sen jälkeen kirjoittamia esseitä. Niiden avulla tutkittiin oliko leiri muuttanut nuorten käsityksiä kehityshäiriöisistä nuorista. Tavoitteena oli selvittää lisääkö yhteistyöleiri tietoa kehityshäiriöisistä ihmisistä, ovatko käsitykset heistä muuttuneet ja onko leirille seurakuntanuorten mielestä tarvetta.

5 YHTEISTYÖKUMPPANIT, OSALLISTUJAT JA SUUNNITTELU

Hankkeen asianmukaisen etenemisen vuoksi toteutus aloitettiin huolellisella suunnittelulla ja aikataulun muodostamisella (liite 1). Aikataulua suunnitellessa oli tärkeää huomioida yhteistyökumppaneiden aikataulut ja niiden yhteen sovittaminen. Toiminnallisessa opinnäytetyössä suunnitelma tehdään, koska opinnäytetyön idean ja tavoitteiden tulee olla tiedostettuja, harkittuja ja perusteltuja (Airaksinen & Vilkkä 2003, 26). Hankkeen edetessä pidimme päiväkirjaa ja huomioimme muutoksia ja riskejä niin aikataulussa kuin toteutuksessakin. Suunnitelmaan kuului yhteistyökumppaneiden hankkiminen.

5.1 Yhteistyötahot ja kumppanuuden kehittäminen

Yhteistyökumppanimme oli Lahden seurakuntayhtymän kehitysvammaistyö. Yhteistyö aloitettiin kesäkuussa 2008. Tällöin hankkeesta keskusteltiin ja kehitysvammaistyöntekijä lupautui olemaan mukana hankkeen suunnitteluvaiheessa. Seurakuntayhtymän kehitysvammaistyö rahoitti hanketta maksamalla leirille osallistuneen erityisluokan sekä sen opettajan ja koulunkäyntiavustajan majoituksen. Diakoniatyöntekijä osallistui hankkeeseen arvioijana ja havainnoitsijana. Hän arvioi onko leiri-idea mahdollista toteuttaa myös ensi vuonna yhteistyössä Joutjärven seurakunnan nuorisotyön kanssa, ja onko leiri tarpeellinen Lahden seurakuntayhtymälle. Lisäksi hän avusti meitä toisen yhteistyökumppanin eli erityisluokan löytämisessä ja leiripaikan varaamisessa.

Alkuperäinen suunnitelma oli hankkia kehityshäiriöiset nuoret avoimen ilmoituksen kautta. Sen sijaan kehitysvammaistyöntekijän avulla esille nousi lahtelainen erityisluokka ja sen mahdollisuus osallistua leirillemme. Syksyn 2008 aikana erityisluokan opettajalle esiteltiin hanketta. Tällöin yhteistyö vakiintui ja hänen kiinnostuksensa myötä tehtiin pohjustavia suunnitelmia hankkeen varalle. Talven ja kevään 2009 aikataulusta sovittiin tällöin. Yhteistyötä kehitettiin yhteydenpidon avulla. Hankkeeseen osallistuneet erityisnuoret ovat saman erityisluo-

kan oppilaita. Osallistuneista viisi oli poikia ja kaksi tyttöä. Heidän opettaja ja koulunkäyntiavustaja osallistuivat heidän kanssaan leirille, joka toteutettiin oppilaille leirikouluna. Erityisluokan oppilaiden vakuutus ja vastuu heistä oli heidän koulullaan ja opettajalla.

Talven 2009 aikana kolmanneksi yhteistyökumppaniksemme tuli Joutjärven seurakunnan nuorisotyöntekijä, jonka kanssa kävimme keskustelua leiriä koskevista lupakäytännöistä. Hänen kanssaan keskustelimme yhteistyön sisällöstä. Nuorisotyöntekijä oli vastuussa seurakuntanuorista, mutta ei osallistunut leirin suunnitteluun. Hänen kanssaan yhteistyö jatkui kevään 2009 aikana budjettisuunnittelun yhteydessä. Nuorisotyö oli kiinnostunut kehittämään toimintaansa ja osallistumaan hankkeeseen. Toiminnallisen osuuden jälkeen hänen ja kehitysvammaistyöntekijän tehtävänä oli arvioida Erilaisuus vahvuutena -projektia ja sen toteutettavuutta tulevaisuudessa.

Yhteistyötahojen varmistumisen yhteistyön aloittamisen jälkeen hankittiin hankeluvat erityisnuorten koulun rehtorilta ja Joutjärven seurakunnan kirkkoherralta (liite 2 & liite 3). Lupien saamisen jälkeen hanke voitiin käynnistää seurakuntanuorten rekrytoinnilla.

Yhteistyö nuorten kanssa onnistui Joutjärven seurakunnan nuorisotyöohjaajan kautta. Nuoret olivat isoskoulutuksen käyneitä 15–16-vuotiaita seurakuntanuuoria. Nuorille esiteltiin hanke Joutjärven seurakunnan isoskoulutustapahtumassa 31.1.2009. Samassa tilaisuudessa kartoitettiin nuorten kiinnostusta niin aihetta, kuin koko hanketta kohtaan. Heille jaettiin rekrytointilomakkeet (liite 4), joka sisälsi tietoa hankkeesta. Alustava nimilista kiinnostuneista kerättiin. Tällöin hankkeeseen ilmoittautui seitsemän seurakuntanuorta, kuusi tyttöä ja yksi poika, jotka pysyivät samoina hankkeen loppuun saakka.

5.2 Hankkeen suunnittelu

Hankkeen suunnitteluun osallistui opinnäytetyön tekijöiden lisäksi kehitysvammaistyöntekijä Lahden seurakuntayhtymästä ja lahtelaisen erityisluokan opettaja. Suunnitteluun sisältyi leiripaikan hankkiminen, aikataulun laatiminen, vastuun jakaminen sekä budjetin laatiminen. Ennakkotapaamisten ja leiriohjelman suunnittelivat opinnäytetyön tekijät, jotka toimivat Joutjärven nuorten turvallisuusvastavina leirillä Diakoniatyön turvallisuusohjeiden mukaisesti. Valtuuttajana oli Joutjärven seurakunnan kirkkoherra. Talven 2009 suunnitelmiin kuului tarkempien suunnitelmien teko sekä budjetin laatiminen. Leirin sisältö suunniteltiin keväällä 2009 vastaamaan Ketolan (2002) määritelmää leiristä. Apuna käytettiin kehitysvammaistyöntekijän aiempaa leirikokemusta sekä ammattitaitoa kehitysvammaisten parissa.

Leirin sisältö toteutettiin ilman rahallista panostusta, mutta kuljetukset ja majoitus vaativat kustannusten rahoittamista. Kustannusten jakamisesta keskusteltiin Lahden Seurakuntayhtymän, lahtelaisen erityisluokan opettajan sekä Joutjärven seurakunnan nuorisotyönohjaajan kanssa. Kustannukset jaettiin kaikkien yhteistyökumppaneidemme kesken. Erityisluokka maksoi omat kuljetuksensa, Lahden Seurakuntayhtymä erityisluokan majoituksen ja ruuat sekä Joutjärven seurakunta maksoi omien nuorten kustannukset. Maksujen jako suunniteltiin ja yhteistyökumppanit hyväksyivät sen.

6 HANKKEEN TOTEUTUS

Opinnäytetyö on toteutettava eettisiä periaatteita noudattaen. Yksi periaatteista on anonymiteetti eli henkilöllisyyden salaaminen. Tämä mahdollistaa myös henkilökohtaisten ja arkojen asioiden käsittelyn. Luottamuksellisuus on yksi eettisistä periaatteista. Se käsittää hankkeeseen osallistuvien luottamuksen hankkeen toteuttajiin. Instituutioiden ja organisaatioiden yksityisyyden takaaminen on yksi eettisistä periaatteista. (Mäkinen 2006, 114–119.) Eettisyyteen liittyvät aineiston säilytykseen ja hävittämiseen liittyvät seikat. Aineisto ei saa päästä väärin käsiin, vaan se joko arkistoidaan tai tuhoaan. (Mäkinen 2006, 120.) Hankkeen suunnittelussa ja toteutuksessa eettiset periaatteet huomioitiin muun muassa yhteistyökumppaneiden anonymiteetin säilyttämisellä.

Hanke toteutettiin yhteistyössä Joutjärven seurakunnan, lahtelaisen erityisluokan sekä Lahden seurakuntayhtymän kehitysvammaistyöntekijän kanssa. Suunnitteluvaiheen jälkeen hanke käynnistyi seurakuntanuorten ennakkotietojen ja -käsitysten kartoituksella. Kartoitus toteutettiin esseepohjan avulla. Hankkeen seuraava vaihe oli ennakkotapaamisten järjestäminen, joita seurasi itse leirin toteutus. Leirin jälkeen järjestettiin yksi jälkitapaaminen nuorten kanssa.

6.1 Esseepohjan laatiminen

Hankkeen käynnistämistä edelsi esseepohjan laatiminen hankkeeseen osallistuneille seurakuntanuorille. Tavoitteena oli selvittää esseekirjoitusten avulla nuorten ennakkotietoja ja -käsityksiä erityislapsista. Tämän vuoksi esseekysymyksissä tiedustelimme heidän ennakkotietojaan tai -kokemuksiaan erityisnuorista. Tiedonkeruuvälineeksi valitsimme esseen, koska haastattelut eivät olisi välttämättä tuoneet esiin nuorten todellisia ajatuksia. Esseen kirjoittaminen tapahtui anonymisti, joten todellisten ennakkokäsitysten kertominen saattoi

helpottua. Esseekysymysten ympärille laadittiin muutamia apukysymyksiä kirjoittamista helpottumisen vuoksi, ja jotta toivotut tiedot tulevat esiin (liite 5).

Esseevastausten rehellisyyttä haluttiin korostaa. Esseekysymysten ympärille tehdyt tukilauseet koostuivat muun muassa rehellisyyden ja anonymiteetin korostamisesta.

6.2 Esseekyselyn toteuttaminen

Esseekysely toteutettiin seurakuntanuorille 15.3.2009. Tällöin he eivät olleet vielä tavanneet leirille osallistuvia erityisluokan oppilaita. Tapaaminen sovittiin Joutjärven seurakunnan tiloihin, jotka sisältävät rauhallisen paikan kirjoittamiselle. Nuoria valmisteltiin kirjoitusta varten kertomalla siitä ensin sanallisesti. Heille kerrottiin, että kirjoitukset palautetaan nimettöminä ja heidän kirjoittamansa tekstit eivät tule vaikuttamaan leirin järjestäjien suhtautumiseen heitä kohtaan. Riskinä kirjoitusten todenmukaisuudelle ja luotettavuudelle oli se, että hankkeeseen osallistuvat seurakuntanuoret olivat kaikki samasta alakulttuurista. Sen ajateltiin voivan näkyä heidän arvomaailmansa samankaltaisuutena, joka olisi saattanut tulla esille heidän esseevastauksissaan.

Nuoret kirjoittivat ennakkotiedoistaan ja -käsityksistään esseemuotoisesti. Jokainen nuori palautti esseevastauksensa ja niitä oli yhteensä viisi.

6.3 Ennakkokohtaamisen ja -tapaamisten tavoite ja toteutus

Ennakkotapaamisten tavoitteena oli saada erityisluokan oppilaat ja seurakuntanuoret tutustumaan toisiinsa ennen leiriä. Leirin sisältöä ja siihen liittyviä toiveita käytiin yhdessä läpi tapaamisten yhteydessä. Lisäksi tapaamiset aloittivat vuorovaikutussuhteen nuorten välillä.

Ennen leiriä tapaamisia järjestettiin Joutjärven seurakunnan nuorten ja erityisluokan oppilaiden välillä kolme kertaa. Ensimmäinen tapaaminen oli 15.5.2009. Seurakuntanuoret tavattiin Joutjärven kirkossa, jossa he kirjoittivat ensimmäiset esseensä. Tämän jälkeen heidän kanssaan keskusteltiin heidän ajatuksistaan, vahvuuksistaan ja toivomuksistaan leiriä kohtaan.

Kirkolta siirryttiin Yhteyttä yli rajojen -tapahtumaan Wanhalle Walimolle. Yhteistyökumppani Lahden seurakuntayhtymän kehitysvammaistyö oli tapahtuman järjestäjä. Tapahtumassa esiintyi muun muassa Lahden seurakuntayhtymän kehitysvammaisten musiikkikerho ja peruskoulun musiikkiryhmä, johon kuului hankkeeseen osallistuneen erityisluokan oppilaita. Koska oppilaat olivat tapahtumassa esiintyjä, ei tapaamista heidän ja seurakuntanuorten välille järjestetty samalle päivälle. Seurakuntanuoret saivat halutessaan avustaa tapahtuman järjestelyissä ja seurata tapahtuman ohjelmaa. Ajatuksena oli, että tapahtuma pohjustaa heitä orientoitumaan hankkeeseemme ja kohtaamaan erilaisuutta.

Toinen tapaaminen nuorten välillä järjestettiin 31.3.2009 erityisluokan oppilaiden koululla. Ohjelmassa oli nimileikkejä, pantomiimiesitysten valmistusta pareittain ja nuorten suunnittelemaa laululeikkejä. Tätä tapaamista seurasi viimeinen ennakkotapaaminen, joka oli 21.4.2009. Tällöin oli parien jako, jokaiselle erityisluokan oppilaalle arvottiin seurakuntanuoren tämän pariksi. Ohjelmaan sisältyi parien toisiinsa tutustumista. Tämä toteutui keskustelujen lomassa ja myös kuvallisen ilmaisun keinoin.

Tapaamista yritettiin järjestää myös Joutjärven nuorisotyön edustajan ja kehitysvammatyöntekijän, jotta he voisivat keskustella projektin tulevaisuudesta. Tapaaminen ei kuitenkaan toteutunut. Tapaamisen tarkoituksena olisi ollut selvittää tuleeko aloittamamme toiminta jatkumaan Joutjärven seurakunnan ja Lahden seurakuntayhtymän välisenä yhteistyönä vuonna 2010.

6.4 Leirin sisällön suunnittelu ja valmistelu

Leiri tarjoaa elämän perusasioita ja se on ryhmässä olemista. Leirillä on ihmisiä, toimintaa, ruokaa ja lepoa. Leirillä on ohjattua ja valmista toimintaa sekä tilaa omatoimisuudelle. Leiri käsitetään usein vähintään kolme yötä kestäväksi yhtäjaksoiseksi tapahtumaksi, mutta nuorille, vanhuksille, kehitysvammaisille ja muille kohderyhmille järjestetään toimintaa päiväleirin nimikkeellä. Leirin on muun muassa kuvailtu tarjoavan kokonaisvaltaista kasvatusta, yhdessä oloa, omatoimisuuteen oppimista, sosiaalistumista, uusien kykyjen oppimista, itsenäisyyteen kasvamista ja moraalien harjoittelua. Leiritoiminnassa hyvä malli on projektiajattelu. Projekti suunnitellaan osallistujien kanssa, sillä on tavoitteet ja ennen toteutusta kokoonnutaan yhdessä sitä suunnittelemaan. Leiritoiminta perustuu kasvatustieteelliseen ajatukseen, että käytännönläheinen toiminta, harjoittelu ja itse kokeilu on tehokkain tapa oppia. Leirillä oppimista tukee projektitoiminta. Leirillä tulisi aina olla toiminta-ajatus eli perimmäinen syy leirin järjestämiseen. Lisäksi leirillä on aina eettiset arvot. (Ketola 2002, 48–56.)

Tähän opinnäytetyöhön sisältyvän leirin sisältö suunniteltiin ennen sen toteutusta. Tässä apuna käytettiin leiritoimintaan liittyvää kirjallisuutta. Leiriä suunniteltaessa otettiin huomioon erityisnuorten ikä. Tarkoituksena oli järjestää yhteistä tekemistä erityisluokan oppilaiden ja seurakuntanuorten välille.

Hankkeen riskitekijöitä oli pieni osallistujamäärä niin seurakuntanuorten kuin erityisluokan oppilaiden kohdalla. Pieni osallistujamäärä olisi voinut muuttua uhaksi hankkeen onnistumiselle, jos toinen tai kumpikin osallistujaryhmä olisi jättäytynyt hankkeesta pois. Yhteistyön katkeaminen myös muiden yhteistyökumppaneiden kanssa oli uhka. Tätä yritettiin ennaltaehkäistä tiiviillä yhteydenpidolla koko hankkeen ajan. Muuttuneista asioista informoitiin ja aikatauluissa joustettiin tapaamisten suhteen.

Leiriohjelma oli suunniteltu siten, että jos seurakuntanuorista yksittäisiä henkilöitä peruu osallistumisensa, ei hanke kuitenkaan peruunnu tämän vuoksi. Leiriohjelman sisällössä oli varaa muutoksille ja suunnitellut leikit olivat muunneltavissa

ryhmässä toteutettaviksi. Tämä uhka toteutui hankkeessa, sillä yksi seurakuntanuorista ei osallistunut lainakaan leirille. Tämä saatiin tietää vasta kyseisen päivän aamuna.

Jokainen erityisnuori sai parikseen seurakuntanuoren, joten leiriohjelma toteutettiin parityöskentelyn erityistarpeet huomioiden. Leirin sisältöä koskevassa suunnitelmassa otettiin huomioon seurakuntanuorten toiveet ja ideat. He saivat järjestää omaa ohjelmaa ja osallistua leirin sisällön suunnitteluun. Erityisluokan opettajalta tiedusteltiin mahdollisia huomioonotettavia seikkoja ja toivomuksia ohjelmaa suunnitellessa. Erityisluokan opettaja antoi opinnäytetyön tekijöille vastuun leirin ohjelman suunnittelusta. Hänelle selvitettiin, että leiri on yhteistyössä Lahden seurakuntayhtymän kanssa ja tulee sisältämään kristillistä materiaalia. Häneltä tiedusteltiin myös, onko erityisluokan oppilaille erityisiä pelkoja tai toimintaa rajoittavia tekijöitä. Tällä haluttiin tietää esimerkiksi sitä, jos silmien peittäminen aiheuttaisi ahdistusta. Lisäksi selvitettiin voivatko lapset mennä uimaan ja kuinka paljon he tarvitsevat valvontaa.

Ennen projektin alkua erityisluokan oppilaiden vanhemmille lähetettiin lupa-anomukset (liite 7), joissa he hyväksyivät oppilaiden osallistumisen hankkeeseen sekä leiriin. Myös seurakuntanuorten vanhemmille lähetettiin lupa-anomukset, joissa he hyväksyivät lastensa osallistumisen leirille ja projektiin. Lupa-anomukseen oli liitetty osuus, jossa kysyttiin hyväksyvätkö vanhemmat lapsensa valokuvaamisen. Myös allergiatiedot ja olennaiset sairaus- ja lääketiedot kerättiin. Erityisluokalla oli kahdeksan oppilasta, joista seitsemän sai luvan osallistua projektiin ja leirille. Leirin ajankohta piti sijoittaa arkipäivinä toteutettavaksi, sillä luokka toteutti leirin koulupäivien aikana. Seurakuntanuoret olivat nämä päivät poissa koulusta ja siksi leirin suunnittelussa huomioitiin, että seurakuntanuorilla oli luvat vanhemmiltaan (liite 7) kouluistaan poissaoloon leirin vuoksi. Ennen leiriä seurakuntanuorille lähetettiin leirikirje, joka sisälsi tietoa leiriohjelmasta (liite 6).

Suunnittelussa huomioitiin, että erityisluokan vakuutukset tulivat koululta ja seurakuntanuorten Joutjärven seurakunnalta. Leirin suunnitteluvaiheessa kartoitet-

tiin Siikaniemen leirikeskukseen tilat ja majoitusmahdollisuudet sekä mahdollisuudet järjestää ohjelmaa. Ohjelmassa tärkeänä osana oli yhdessä oleminen ja toiminta, joka mahdollistaa erilaisten vahvuuksien ja taitojen esiintulon sekä vaatii yhteistyötä.

Leirin sisällön lähtökohtana oli se, että seurakuntanuoret oli jaettu erityisluokan nuorten kanssa yhteistoimintapareiksi. Näin ollen suurin osa toiminnasta oli parityöskentelyä. Leirin haluttiin sisältävän luovaa työskentelyä, joten ohjelmaan sisällytettiin musiikkia, käsillä tekemistä, urheilua ja näyttelemistä. Lisäksi ohjelmaan kuului hengellistä ohjelmaa, koska mukana oli seurakuntanuoria ja Lahden seurakuntayhtymä. Hengellisyys näkyi ilta- ja aamuhartauksissa. Lisäksi yhteistyöradan palapelikorteissa oli Raamatusta jakeita tai muuten kristillisiä lauseita. Leiriohjelmaan kuuluneeseen yhteistyörataan sisällytettiin erilaisuutta huomioivia asioita. Tämän opinnäytetyön aiheen haluttiin kulkevan leirin ohjelmassa mukana.

Leiriaika oli rajallinen, joten kaikkia ideoita ei saatu sisällytettyä ohjelmaan (liite 8). Suunnittelussa huomioitiin, että hankkeen budjetissa ei ollut varattuna rahaa ohjelman toteuttamiseen, joten ohjelman piti syntyä yksinkertaisilla kotoa löytyvillä asioilla. Suunnittelussa huomioitiin ryhmien toisiinsa tutustumisen sijoittuvan pääasiallisesti ensitapaamisiin. Leirin ohjelmaan sisällytettiin erilaista luovaa toimintaa niin ulkona kuin sisällä. Leiriohjelman toteutuksesta tehtiin tiivistelmä (liite 9), jota voidaan hyödyntää, jos Erilaisuus vahvuutena –leirimallia käytetään tulevaisuudessa. Leiriohjelman tärkeimpänä sisältönä oli toiminta, joka tukee yhteistyötä ja erilaisuuden kohtaamista.

6.5 Leirin toteutus ja raportointi

Leirin pääajatuksia oli yhteistyö, avoimuus, rehellisyys, sekä erilaisuuden kohtaaminen ja leiriläisten vahvuuksien löytäminen. Leirin kesto oli yksi vuorokausi eli kaksi leiripäivää. Tämä aiheutti sen, että ohjelma oli hektistä ja aikataulu ryhmäntymisen luomiseksi oli tiukka. Erityisluokan oppilaat ja seurakuntanuor-

ret tunsivat toisensa ennakkotapaamisten vuoksi, joten tutustumista ei enää käytetty leirillä aikaa. He toimivat yhteistoimintapareina keskenään.

Leiri oli suunniteltu hyvin ja riskeihin oli varauduttu, joten ohjelmaa pystyi muokkaamaan tilanteiden mukaan. Leiriläiset osallistuivat pääosin aktiivisesti ohjelmaan. Yllättäviä poissaoloja tuli seurakuntanuorten puolesta, mutta ne korvattiin. Yksi nuorista keskeytti hankkeeseen osallistumisen ennakkotapaamisten jälkeen. Lisäksi kaksi leirille lähteneistä joutui poistumaan ensimmäisen illan jälkeen. Tämän korvasimme toimimalla itse kahden erityisluokan oppilaan yhteistyöpareina viimeisenä päivänä.

Leiri sisälsi paljon erilaista ohjelmaa, jossa jokaisen erilaiset vahvuudet pääsivät esiin ja samoin jokainen joutui kohtaamaan itselleen haasteellisia asioita. Juuri tämän vuoksi vuorovaikutus ja toisen tukeminen tulevat paremmin esille. Vaikka aikataulu sisälsi paljon ohjelmaa (liite 8), mukaan mahtui myös vapaa-aikaa, jolloin ryhmäläiset saivat vapaasti kommunikoida keskenään. Ohjelman toteutuksesta tehtiin tiivistelmä (liite 9).

Leiripaikkana Siikaniemi mahdollisti tiloillaan erilaisten aktiviteettien toteuttamisen. Ulkona pystyi leikkimään ja pelaamaan muun muassa joukkuepelejä. Tärkeänä ohjelmana oli ensimmäisen päivän vuorovaikutusrata, jonka tarkoitus oli saada leiriläiset kommunikoimaan keskenään ja tuottaa heille elämyksiä erilaisuuden kohtaamisesta. Radan lopulla purimme tehtävät niin, että leiriläiset huomasivat kuinka eri parit havainnoivat erilaisia asioita. Muu ohjelma koostui erilaisista luovuuden osa-alueista. Ohjelma sisälsi kädentaitoja, musiikkia, näytelmistä, pelejä ja liikuntaa.

Leirin toteutus oli opinnäytetyön tekijöiden vastuulla. Erityisluokan opettajien rooli oli toimia sivustakatsojina. Samoin seurakuntayhtymän edustaja kävi leirillä seuraamassa ja arvioimassa leiriä.

6.6 Arviointiesseepohjan laatiminen

Leirin jälkeen nuoret kirjoittivat arviointiesseet. Tavoitteena oli selvittää ovatko nuorten käsitykset erityisnuorista muuttuneet ennakkokäsityksiin verrattaessa. Niihin tehtiin avustavia kysymyksiä, jotta essee olisi nuorille helpompi kirjoittaa. Apukysymykset varmistivat sen, että nuorten vastaukset pysyivät rajatussa aiheessa. Nuoret antoivat palautetta projektista ja sen tarpeellisuudesta.

6.7 Jälkitapaaminen

Leirin jälkeen järjestettiin yksi tapaaminen seurakuntanuorille. Tapaamisen tarkoituksena oli keskustella hankkeen aikaansaamista kokemuksista ja tunteista. Tarkoituksena oli selvittää, miten seurakuntanuoret ovat yhteistyön kokeneet ja kannustaa muita seurakuntanuria hakemaan leirille, jos se toteutetaan myöhemmin.

Tapaaminen ajoittui Joutjärven seurakunnan järjestämän nuortenillan yhteyteen 18.6.2009. Nuortenillassa hankkeeseen osallistuneet seurakuntanuoret kertoivat Eri-laisuus vahvuutena -hankkeesta muille seurakuntanuorille. Leirille osallistuneet saivat kertoa myös omista kokemuksistaan leiriä koskien. Tällä haluttiin tuoda seurakuntanuorten tietoisuuteen tämänlainen toimintamalli ja herättää heissä kiinnostusta, jos leiri toteutuu tulevaisuudessa.

Alkuperäinen suunnitelma oli ollut kirjoituttaa toiset esseet vasta tällöin, mutta se toteutettiin heti leirin päätyttyä. Oli kuitenkin tärkeää tavata nuoret vielä leirin jälkeen ja kuulla heidän ajatuksistaan, kun leiristä oli hiukan kulunut jo aikaa.

7 ARVIOINTI

Arviointiin käytettiin nuorten jälkimmäisiä esseevastauksia hankkeen onnistumisesta ja toteutuksesta. Leirin tarpeellisuudesta, onnistumisesta ja tulevaisuudesta, arviointinsa antoivat seurakuntayhtymän edustaja, erityisluokan opettaja, Joutjärven nuorisotyön ohjaaja ja itse opinnäytetyön tekijät. Moninaisen arvioinnin kautta saatiin laaja kuva hankkeen tarpeellisuudesta ja siihen liittyvistä kehittämistarpeista.

7.1 Ennakkoesseiden arviointi

Nuoret palauttivat viisi esseevastausta. Esseiden analyysimenetelmäksi valittiin sisällönanalyysi.

Sisällönanalyysi tarkoittaa tiedonkäsittelymenetelmää, jossa kerätty aineisto tiivistetään lyhyempään tai yleistävämpään muotoon. Tarkoituksena on yleistämisen lisäksi selkiyttää kerättyä tietoa aineistoa. (Latvala & Vanhanen-Nuutinen 2003, 23.) Yleistäminen ja pelkistäminen ei kuitenkaan saa tarkoittaa tärkeän informaation hävittämistä (Vilkkä, 2005). Analysoitava tieto on joko kvantitatiivista tai kvalitatiivista. Samankaltaisuuksien ja erilaisuuksien erottaminen on olennaista. Erottamisella tarkoitetaan myös luokittelua, jonka kriteereinä toimivat sanojen tai fraasien samankaltaiset merkitykset. (Latvala & Vanhanen-Nuutinen 2003, 23.)

Luokittelussa käytettäviä sanoja, lauseita tai fraaseja kutsutaan analyysiyksiköiksi. Analyysiyksiköitä käytetään myös aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä. Esseistä poimitut lauseet eli alkuperäiset ilmaukset pelkistetään ensin niitä lyhyesti kuvaileviksi sanoiksi eli alaluokiksi. Tämän jälkeen alaluokat ryhmitellään ja tiivistetään yläluokiksi eli vielä yleistettävämpään muotoon. Tätä kutsutaan abstrahoinniksi, jonka jälkeen yläluokista muodostetaan vielä yksi pääluokka. (Latvala & Vanhanen-Nuutinen 2003, 25–29.)

7.2 Ennakkoesseiden tulokset

Esseiden analysointiin valittiin kaksi pääteemaa: ennakkotiedot ja ennakkokäsitykset. Tässä sisällönanalyysissä ennakkokäsityksiksi on käsitetty erilaisuus, samankaltaisuus ja suhtautumistavat, suvaitsevaisuus sekä pelko. Nämä olivat seikkoja, joita erityisesti haluttiin esseiden avulla kartoittaa. Esseet luettiin huolellisesti läpi ja esseevastauksista löytyi yhtäläisyyksiä kuvaavia ilmauksia. Sisällönanalyysissä yhtäläisyyksiä kuvaavia ilmauksia kerätään yhteen, ilmaukset pelkistetään ja laitetaan samaan kategoriaan (Kyngäs & Vanhanen 1997, 7–10). Kategorioiksi muodostuivat:

Ennakkotiedot

Nuorilta kysyttiin heidän ennakkotietojaan erityisnuorista, joilla on kehityshäiriöitä. Vastauksista ilmeni, että osa vastaajista oli tavannut tai tuntenut ihmisen, jolla on ADHD (liite 10). Muita nimettyjä kehityshäiriöitä ei teksteissä tullut esiin. Nämä esiin nousseet seikat ovat kokemuksia. Ennakkotiedot ja ennakkokäsitykset rinnastettiin tässä opinnäytetyössä keskenään.

On sillä tavalla kokemusta, että pikkuveljeni on ad/hd lapsi.

Minulla on kokemusta oppimisvaikeuksista ja käytöshäiriöistä.

Minulla on myös kehityshäiriöinen serkku.

Yksi esseekysymyksiin vastannut kertoi, ettei hänellä ollut aiempaa tietoa erityisnuorista, joilla on kehityshäiriöitä. Toinen vastaaja kertoi, ettei hänellä ollut aiempia kokemuksia aiheesta.

Käsitykseni erityisluokan oppilaista on aika vajaa... en ole kehitysvammaisten kanssa aiemmin oikein toiminut.

En tiedä kovin paljoo aiheesta, koska asia ei ole ennen tullut puheeksi koulussa, kotona tai kaveripiirissä.

Erilaisuus, samankaltaisuus ja suhtautumistavat

Seurakuntanuorten vastauksista ilmeni, että osa heistä koki erityisluokan oppilaiden olevan erilaisia tai poikkeavia heihin itseensä verrattuna (liite 11). Tämä seikka voi mennä kummankin pääteeman; ennakkotietojen ja ennakkokäsitysten, alle.

Ei kehityshäiriöisissä ihmisissä oo mitään vikaa, ne on vaan vähän erilaisia ku ite on.

Monilla nuorilla oli lähipiirissään tuttava, jolla on diagnosoitu ADHD. Osa kuvaili tuttaviaan äkkipikaisiksi ja oli havainnut heissä keskittymisvaikeuksia. Nuoret olivat kuvanneet kehityshäiriöisten erilaisuutta muun muassa sanoin: ylivilkkaus, hankala tapaus, kehitysvammaisuus, rauhattomuus ja keskittymishäiriöt.

Olin huomannu niistä mejän naapureista, että kaikki ne lapset rai-vostuivat, jos ne ei saanu niiden tahtoa läpi.

Erytisluokan oppilaat ovat usein vilkkaita ja rauhattomia.

Osa nuorista kuvaili, että heidän on joskus vaikeaa ymmärtää heitä. Nuoret miettivät kirjoituksissaan miten suhtautua hankaliin tilanteisiin ja miten tilanteita voisi hallita.

Ne käyttäytyivät aika äkkipikaisesti, ja sai tavallaan pelätä mitä suustaan päästelee.

En tiedä miten katsoa kehitysvammaisia, koska pelkään että he ymmärtävät sen väärin

Suvaitsevaisuus

Monessa tekstissä tuli ilmi suvaitsevaisuus (liite 12). Nuoret kirjoittivat erilaisuudesta ja siitä, kuinka erilaisia ihmisiä ei tulisi tuomita. Eräs kirjoittajista kertoi, että hänen mielestään kaikki ihmiset ovat samanarvoisia. Joissain teksteistä oli maininta siitä, että kirjoittaja ei koe hänellä olevan ennakkokäsityksiä tai –luuloja kehityshäiriöisiä kohtaan. Seurakuntanuorten suvaitsevaisuutta kehityshäiriöisiä kohtaan kuvailevia sanoja oli: samanlaisuus, samanarvoinen, mielenkiintoisuus.

Mut pontti on se, että mun mielestä kaikki on saman arvoisia.

Minulla ei ole mitään ennakkoluuloja heitä kohtaan.

Pelko

Teksteissä ilmeni pelko niin leiriä kuin erityisluokan oppilaita kohtaan (liite 13). Pelko saattoi johtua niin jännityksestä kuin ennakkotietojen puutteesta erityisluokan oppilaita kohtaan.

Mua ehkä vähän pelottaa tavata oppilaat.

Mikä tässä projektissa on pelottavaa, on se että en ole kehitysvammaisten kanssa aiemmin oikein toiminut.

Sisällönanalyysin perusteella voidaan todeta, että nuorilla oli ennakkokäsityksiä erityisnuorista, joilla on kehityshäiriöitä. Esseevastauksista ilmeni, että seurakuntanuoret mielsivät erityisnuoret erilaisiksi kuin itsensä. Esseevastauksien perusteella voidaan olettaa, että yhteistoimintaa näiden ryhmien välille tarvitaan todellisen tiedon ja käsitysten lisäämiseksi.

7.3 Seurakuntanuorten arviointi hankkeesta

Leirin ja koko hankkeen arviointia varten tehtiin esseepohjat nuorille (liite 14). Kuudesta nuoresta neljä palautti esseen. Yksi tärkeimmistä esseekirjoitusten tarkoituksista oli selvittää, ovatko ajatukset ja käsitykset erityisnuorista muuttuneet projektin myötä. Vastaukset olivat vaihtelevia: yksi kirjoittajista vastasi, etteivät hänen käsityksensä ole muuttuneet lainkaan. Hän kuitenkin koki positiivisena yllätyksenä sen, että erityisnuoret näyttivät niin avoimesti tunteitaan.

Välillä ihan kadehdin sitä heidän avoimuuttaan ja sitä että he uskalvat näyttää kaikki tunteensa ja esiintyä toisille.

Kolme kirjoittajaa koki, että heidän ajatuksensa ovat muuttuneet. He vertasivat ajatuksiaan siihen, mitä ne olivat ennen leiriä.

Kuitenkin leirin aikana oppi tajuamaan että lapset ei ollukaan lapsia, vaan ihan samanlaisia nuoria kuin minäkin... Jotenki oppi paremmin ymmärtämään heitä. Mulla on kai ollu sellanen pelko, että tällaisten lasten kanssa täytyy varoa hirveästi, mutta ymmärsin, että näitten kanssa voi ihan oma ittensä, ihan samoja juttuja nämäkin käy läpi.

Ymmärtää heitä paremmin ja nyt tietää paremmin millasia he voivat olla.

Olin ajatellu, että he ovat paljon erilaisempia. Kuitenkin kehityshäiriöiset ovat melko lailla samanlaisia kuin me.

Pyysimme esseissä nuoria kuvailemaan minkälaisena he ovat projektia pitäneet. Kaikki neljä vastaajaa oli kokenut leirin mielekkäänä.

Oli todella kiva päästä viettämään aikaa erityisnuorten kanssa. Projektin aikana kyllä oppi paljon heiltä... Olisi aika mukavaa jos vaikka kaveripiirissäkin olisi erityisnuoria.

Projekti oli just hyvä! Itelle tosi antava ja kasvattava. Ymmärtää joidain asioita paremmin.

Nuorilta kysyttiin pitävätkö he tällaista yhteistyötoimintaa tärkeänä ja onko projekti toteutuskelpoinen tulevaisuudessa. Kaikki neljä vastaajaa pitivät toimintaa tärkeänä ja tulevaisuuden kannalta hyödyllisenä.

Ei monet erityislapset ehkä koskaan pääse ystäväystymään niin sanotusti normaalien lasten kanssa. Tällainen antaa mahdollisuuden rikkoa niitä rajoja. Ystävyys ei katso ikää, ulkonäköä, eikä minkäänlaisia ominaispiirteitä, mitä jokaisella on.

Se olisi etenkin meidän ”tavallisten” kannalta tosi tärkeää, että ymmärtäisimme, ettei erillaisten ulkoisten ja –sisäisten seikkojen tarkoitus ole tehdä meistä lajittelua vaan näyttää, että on hyvä asia olla erillainen. Tai siis, että meidän ennakkoluulot häipyisi.

Seurakuntanuoret kirjoittivat vapaamuotoisesti projektin aikaansaamista tunteista ja antoivat palautetta leiristä. Esiin tuli hyvin erilaisia asioita, kuten se että eräs nuorista oli kokenut leirillä olleiden erityislasten fyysisen läheisyyden ahdistavaksi. Tämä oli uskonnollisuuden vähäisen määrän lisäksi toinen negatiivinen projektista esiin noussut seikka.

Oli hieman ahdistavaa huomata, että joku lapsi ihastuu ”pariinsa”.

Ja myös oli todella vaikeaa sanoa, jos lapsi koski fyysisesti ahdistavasti.

Tahtoisin ehdottomasti painottaa jatkossa uskonnollisten asioiden merkitystä. ne olisivat itselleni todella tärkeitä.

Voisi olla kuitenkin enemmän seurakunnan tapoja ja kertoa heille Jumalasta ja Jeesuksesta.

Leiri oli kokonaisuudessaan koettu mukavaksi kokemukseksi. Osa kirjoittajista jopa mietti halukkuuttaan osallistua vastaavanlaiselle leirille tulevaisuudessa. Kaikki vastanneet antoivat positiivista palautetta leiristä.

Oli kivaa ja hauskaa. Oppi tuntemaan erillaisia persoonia ja se oli siisti. Voisin lähteä uudestaan tämän tyyliseen projektiin.

On ollut tosi hienoa oppia tuntemaan ja toimimaan kehityshäiriöisten lasten kanssa.

Leirillä pääsi tutustumaan ja huomaamaan lasten vahvuudet... Leiri oli kuitenkin miellyttävä kokemus. Tykkäsin, paljon.

Esseekirjoitusten tuloksista ilmeni, että seurakuntanuorten käsitykset erityisnuorista ovat hankkeen myötä muuttuneet. Ymmärrys erityisnuoria kohtaan oli kasvanut. Jokainen leirille osallistunut seurakuntanuori oli kokenut hankkeen positiivisena kokemuksena ja heidän mielestään tämänkaltainen yhteistoiminta on tärkeää. Tätä perusteltiin muun muassa sillä, että on tärkeää rikkoa rajoja, jotta erottelua ihmisryhmien välillä ei tapahtuisi. Kaksi kirjoittajaa oli kokenut ajoittain erityisnuorten käytöksen ahdistavaksi. Leiri oli seurakuntanuorten keskuudessa koettu mukavaksi ja kaikki vastaajat kertoivat innokkuudestaan osallistua samankaltaiselle leirille tulevaisuudessa. Kehittämistä seurakuntanuorten mielestä kaipasi leiriohjelma, sen uskonnollisen sisällön vähyyden vuoksi.

7.4 Ennakkotapaamisten ja leirin arviointi

Ennakkotapaamiset ja leiri olivat onnistuneet, koska niiden sisältö oli osallistuneille suurimmaksi osaksi sopivaa ja edisti vuorovaikutusta erilaisten toimijoiden kanssa. Tulevaisuudessa ohjelmaa tulisi kehittää sopivammaksi nuorisolle. Palautteessaan erityisluokan opettaja kuvasi ohjelman sisältäneen erilaisia ja vaihtelevia toimintoja sopivassa suhteessa. Hän koki leirin ennakkotapaamisineen olleen onnistunut ja kertoi oppilaiden olleen tyytyväisiä leiriin kokemuksena.

Ihanteellista olisi ollut, jos leiri olisi ollut vähintään yhden yön ja päivän pidempi ja olisi sijoittunut viikonloppuun. Pidempi leiri olisi antanut enemmän aikaa ennakkoluulojen hälvenemiselle, kaverisuhteiden toteutumiselle ja nuorten keskeiselle tasavertaistumiselle. Viikonloppuun sijoittuminen olisi ehkäissyt seurakuntanuorten poissaolot, koska täten heidän ei olisi pitänyt mennä kouluun kesken leirin. Suurempi budjetti olisi mahdollistanut monipuolisemman ja laajemman ohjelman. Tärkeää ohjelmassa oli kuitenkin luovuus ja yhteistyö, joihin rahan määrä ei vaikuta.

Leirillä olisi pitänyt hieman enemmän järjestäjiä. Suunnittelun suhteen työmäärä ei ollut liian suuri kahdelle järjestäjälle, mutta leirin toteutus olisi ollut vähemmän kuormittavaa, jos leirillä olisi ollut avustajia. Leirin osallistujamäärä oli kuitenkin melko suuri, sillä ensimmäisenä päivänä paikalla oli yhteensä 13 osallistujaa. Leiriohjelmaan kuului virikkeitä, jotka toteutettiin muun muassa leirikeskuksen pihamaastossa, joten lisäävusta olisi ollut hyötyä. Koska järjestäjiä oli vain kaksi, joutui kumpikin työskentelemään tauotta tahoillaan. Tämä mahdollisti leirin toimivuuden, mutta leirin jälkeen huomattiin miten suurta panostusta tämä vaati.

Huomasimme meillä olevan kykyjä leirin järjestämiseen ja sopeutumiseen muutosten keskellä. Erityisen haastavaksi koimme kolmen eri yhteistyötahon yhteen tuonnin ja kaikkien tarpeisiin vastaamisen. Esimerkiksi yhden leirikoululaisen ollessa eri kirkkokunnasta, meidän täytyi seurata koulun sääntöjä eli taata hänelle vaihtoehto ei-kristillisestä opetuksesta, vaikka olimmekin tekemässä leiriä seurakuntayhtymälle, jolle luontevasti kuuluu kristillinen opetus. Yhteistyökumppaneiden kanssa olisi sellainen tapaaminen ollut hyvä, jossa kaikki olisivat olleet läsnä jo ennen leiriä.

Yhteistyön ylläpito ja kehittäminen yhteistyökumppaneiden kesken oli koko hankkeemme ajan onnistunutta. Yhteistyökumppanien kanssa viestimiseen ja informointiin olisi voinut panostaa vielä enemmän tapaamisten välillä ja niiden jälkeen. Lahden seurakuntayhtymän kehitysvammaistyöntekijällä ja Joutjärven seurakunnan nuorisotyöntekijällä oli useita projekteja käynnissä ja tällainen ylimääräinen projekti helposti unohtuu, etenkin ilman aktiivista yhteydenpitoa meiltä hankkeen tekijöiltä.

Ennakkotapaamiset olivat tärkeä osa hanketta, koska niihin sijoittui nuorten toisiinsa tutustuminen erilaisten keinojen avulla. Samoin ennakkotapaamiset mahdollistivat sen, että tutustuminen tapahtui hitaasti ja jätti nuorille aikaa sisäistää ja pohtia kokemuksiaan.

Jos kyseinen toiminta jatkuu tulevaisuudessa, seurakuntanuorten ja erityisnuorten välille olisi hyvä järjestää vielä enemmän ennakkotapaamisia. Toiveenam-

me oli luoda erityisluokan nuorten ja seurakuntanuorten välille tasa-arvoinen vuorovaikutussuhde. Omien havaintojemme ja erityisluokan opettajan palautteen mukaan tämä ei kuitenkaan aivan onnistunut. Kaveruussuhteita ei varsinaisesti syntynyt eri ryhmien välillä ja seurakuntanuoret pyrkivät käyttäytymään erityisluokan oppilaiden ohjaajina tai avustajina.

Luonnollisena syynä seurakuntanuorten ohjaajamaiselle otteelle suhteessa erityisluokan nuoriin oli se, että heidät hankittiin leirille seurakunnan isokoulutuksesta. He siis mielsivät lähtevänsä isosiksi erityisluokan oppilaille. Tulevaisuudessa, jos leiri toteutuu uudestaan, seurakuntanuoret hakeutuisivat leirille, kuin isoseksi rippileirille, mikä pitää leiriläiset hieman epätasa-arvoisessa asemassa.

Onnistuimme kuitenkin avoimen ilmapiirin aikaansaamisessa ja havaitsimme, etteivät seurakuntanuoret pystyneet keskustelemaan kanssamme avoimesti ja tuomaan ongelmiaan ja kaikkia tunteitaan esiin. Tärkeänä koimme ensimmäisen leiripäivän jälkeisen keskusteluhetken, joka käytiin nuorten, erityisluokan opettajien ja itsemme välillä. Tällöin nuoret saivat kysellä mieltään askarruttavia asioita ja kertoa ääneen kokemuksistaan.

Tavoitteenamme olleet teemat eli vuorovaikutuksen ja yhteistyön lisääminen erityisnuorten ja normaalikoulun nuorten välillä sekä tiedon parantaminen kehityshäiriöistä ja ennakkokäsityksiin vaikuttaminen, toteutuivat siinä määrin kuin näillä resursseilla oli mahdollista olettaa. Toivoimme myös, että nuoret saavat kokemuksia siitä, että erilaisuus voi toimia vahvuutena. Tämä toteutuikin, sillä esseevastaukset sisälsivät tämänkaltaista palautetta.

Nuoret saivat myös kokemuksia erilaisten vuorovaikutuskeinojen käytöstä. Kuten Kaisa Launonenkin artikkelissaan *Kommunikointi ja vuorovaikutus* toteaa (2002), että poikkeavasti kehittyneiden vuorovaikutus keinot voivat olla hyvin erilaisia. Nuoret muun muassa totesivat havainneensa vaikeuksia kommunikoinnissa puhevaikeuksista kärsivän nuoren kanssa. Nuoret miettivät kehtaavatko he ilmaista sen, että eivät aina ymmärrä mitä toinen sanoo. Kommunikoinnissaan he alkoivat enemmän tulkita vuorovaikutusparinsa eleitä ja ilmeitä.

Tämän koimme olevan vuorovaikutustaitojen kehittymistä, joka olikin yksi tavoitteestamme.

Omiin havaintoihimme ja esseevastauksiin perustuen, huomasimme hankkeemme lisäävän nuorten omaa tiedostamista omista tiedostetuista ja tiedostamattomista ennakkoluuloista. Vertailemme seurakuntanuorten esseitä ennen hanketta ja hankkeen jälkeen, huomasimme heidän hankkeen käynnistyttyä yllättyneen omista tunteistaan tai epätietoisuudestaan kehityshäiriöitä kohtaan. Ennakkoesseet olivat sävyiltään enemmän vakuuttelevia siitä, että ennakkokäsityksiä ei ole, mutta hankkeen myötä nuoret huomasivatkin yllättyneensä esimerkiksi samanlaisesta musiikkimausta. Tällaiset kommentit viittavat vahvasti siihen, että ennen leiriä oli ennakkokäsityksiä esimerkiksi siitä, että erityisluokan nuoret eivät kuuntele samanlaista musiikkia kuin muut nuoret. Koimme ennakkoluulojen vähentyneen toiminnan myötä. Myös Ikonen ja Heli Viinikainen Suvaitsevaisuus-projektissaan (Ikonen 1997, 39–49) totesivat, että avoin keskustelu ja toisiin tutustuminen vähentävää ennakkoluuloja. Havaitimme myös, että nuoret käyttäytyvät suojelevasti ja ohjaavasti erityisluokan nuoria kohtaan, mutta muuten he vetäytyivät herkästi omaan ryhmäänsä eivätkä tällöin huomioineet erityisluokan oppilaita.

Samanlaisia huomioita tekivät Similä ja Tihinen tutkimuksessaan Normaaliluokan oppilaiden käsityksistä kehitysvammaisuudesta sekä suhtautumisesta kehitysvammaisuuteen (Ikonen 1997, 64–65). Heidän tutkimustuloksissaan ilmeni epäjohdonmukaisuutta mielipiteiden ja toiminnan välillä suhteessa kehitysvammaisuuteen. Meidän opinnäytetyöhömmme osallistuneet seurakuntanuoret kertoivat erityisluokan avoimen halailun ja lähelle tulon joskus ahdistaneen. Kuitenkin toisiaan seurakuntanuoret koskettivat herkästi. Tässä pitää huomioida, että nuoret tunsivat toisensa jo ennen leiriä. Pidempi hankeaika olisi mahdollistanut havainnoinnin siitä että, tasaantuuko nuorten toisten lähelle meno pidemmällä aikavälillä.

Joutjärven seurakunnassa järjestetyn nuorten illan perusteella saimme palautetta muilta seurakunnan nuorilta ja nuorilta aikuisilta. Kaikki kuulemamme kom-

mentit sisälsivät positiivista palautetta ja kuulijat olivat sitä mieltä, että hanke tarjoaisi seurakuntalaisille monipuolisempaa leiritoimintaan hakeutumista myös tulevaisuudessa.

Nuorisotyön edustaja Joutjärven seurakunnasta lupasi viedä leirihankkeen Lahden seurakuntayhtymän 2009–2010 budjetointiin, jotta yhteistoimintaleirin toteutuminen mahdollistuisi myös keväällä 2010. Tämän koemme kertovan hankkeemme onnistumisesta ja vastaavuudesta seurakuntayhtymien kiinnostukseen sekä tarpeeseen. Toistaiseksi leirin toteutuminen keväällä 2010 ei ole vielä varmistunut.

Lahden seurakuntayhtymän edustaja kävi seuraamassa leiriä muutaman tunnin ajan ja kertoi kokeneensa hankkeen kiinnostavaksi. Hän ja Joutjärven seurakuntanuorten edustajat kokevat yhteistoiminnan tulevaisuuden haasteeksi henkilöstöresurssit eli sen, onko toiminnalle jatkajia. He kuitenkin totesivat toiminnan tarpeellisuuden ja toivovat sen jatkuvuutta.

Hankkeemme on ajan tarpeeseen vastaava. Kehityshäiriöisten ihmisten hoito ja tukipalvelut ovat juuri kehittymässä integraatiota korostavaksi. Esimerkiksi Saarinen (1998) korostaa aikaisemman yksilön puutteisiin keskittymisen muuttuvan henkilön henkilökohtaisia vahvuuksia ja luonteenpiirteitä korostavaksi (Saarinen 1998, 258–159). Integraatiota on 1960-luvun jälkeen alettu Suomessa tuottaa asteittain. Erityiskouluista alkaneen integraation tulisi koulujen lisäksi tulla koko yhteiskuntaa koskeväksi. Kehityshäiriöisyys nähdään lisääntyvässä määrin toiminnallisten mallien kautta ja kehityshäiriöisyys yhteiskunnan tuottamana, ei yksilön omana häiriönä. (Moberg 2002, 38–41). Vehmas kuvaa artikkelissaan, että kehityshäiriöt pitäisi nähdä sosiaalisen konstruktion kautta. Tällöin luokitus kehityshäiriöisyydestä tulee sosiaalisten ja yhteiskunnallisten vaatimusten perusteella (Vehmas 1998, 104–115.) Ikonen (1998) puolestaan painottaa kirjallisuudessaan yhteistoimintaa ja integroitumista.

Fyysinen yhdessä oleminen tai yhdessä toimiminen eivät käsitteellisesti edusta todellista integraation olemusta, mutta ne todennäköisesti edistävät integraation kehittymistä. (Moberg 2002,39.)

Hankkeemme ottaa kantaa vammaisuutta koskeviin käsitysten muuttumiseen. Vaikka yhteistoiminta ei käsitteenä ole sama kuin integraatio, on hankkeemme edistämässä integraatioon johtavia mahdollisuuksia ja pyrkii vähentämään negatiivisia ennakkokäsityksiä. Hankkeemme vastaa tarpeeseen rakentaa uusia kanavia yhdistämään kehityshäiriöisiä nuoria muuhun yhteiskuntaan. Yhteistyötahomme, erityisesti erityisluokan opettaja, kannattavat ja toivovat integraatioon johtavaa toimintaa.

7.5 Hankkeen eettisyys

Hankkeeseen osallistuvien seurakuntanuorten ja kehityshäiriöisten nuorten henkilöllisyys salattiin. Tämä takasi anonymiteetin toteutumisen. Koska instituutioiden yksityisyys on tarvittaessa taattava (Mäkinen 2006, 119), on tässä opinnäytetyössä päädytty salaamaan hankkeeseen osallistuvan koulun nimi. Tähän on päädytty myös syystä, että tällöin koulun erityisluokan oppilaiden tunnistettavuuden salaaminen varmistuu. Muiden yhteistyökumppaneiden, kuten nuorisotyön edustajan nimet pidettiin salassa, mutta itse organisaatioiden nimiä ei, koska tarvetta niiden salaamiseen ei ollut. Nuorten esseekirjoitukset säilytettiin vain hankkeen tekijöiden hallussa ja niiden aineisto tuhottiin lopullisen analysoinnin jälkeen. Sisällönanalyysiä tehdessä opinnäytetyön tekijät käsitelivät aineiston kriittisesti arvioiden ja esseiden suoria lauseita lainaten, niitä muuttamatta.

Luotettavuuden periaatetta toteutettiin koko hankkeen ajan. Tämä tapahtui sopimusten, aikataulujen ja lupauksen pitämällä, sekä avoimella viestinnällä yhteistyökumppaneille. Ennen hankkeen aloittamista yhteistyökumppaneilta saatiin allekirjoitetut hankelupahakemukset (liite 2 & liite 3) ja sopimukset opinnäytetyö yhteistyöstä. Hankkeen arviointi toteutettiin kaikkien yhteistyökumppanien havaintojen ja palautteen mukaan.

8 POHDINTA

Vaikka kehitysvammaishuolto on kehittynyt etenkin 1980-luvun jälkeen sitä edeltäneestä voimakkaasta laitostamisesta ja yhteiskunnasta erottamisesta, koemme silti, että vielä on paljon kehitettävää kaikkien yhteiskunnan jäsenten tasavertaistumisessa. Tasavertaistumisen kehittämisen tarpeeseen viittaa myös Kuparinen (2002, 21) teoksessa Kotu-tutkimuksia- ”Ei meidän naapuriin” – Tapaustudkimus asukasyhteisön suhtautumisesta kehitysvammaisten asuntolan rakentamiseen. Saimme palautetta hankkeeseen osallistuneilta nuorilta ja he toivoivat lisää yhteistoimintaa erityisryhmien ja normaalikoululaisten välille. Seurakuntanuoret huomasivat, että erityistarpeita vaativat henkilöt jäävät omiksi ryhmiksi, niin kouluissa, rippileireillä kuin harrasteryhmissäkin. Tähän heistä osa toivoi muutosta. Moberg (2002, 40–41) toteaa, että elinympäristössä pitäisi tapahtua muutoksia ja erilaisuuden tulisi näkyä vain vuorovaikutuksessa, jotta erityisnuorten integraatio toteutuisi.

Omien kokemustemme mukaan kehityshäiriöt on vaiettu aihe. Tämä tuli esiin myös yhden seurakuntanuoren kirjoittamassa esseessä. Vaikka opiskelemme hoitoalaa, aihe ei tule juuri lainkaan esille koulutuksessamme. Etenkin nuorten parissa toimiessa tulee usein esille tietämättömyys, mikä usein lisää ennakkokäsityksiä. Wahlströmin (Ikonen 1997, 37, 39) mukaan suvaitsevaisuuskasvatus on hyvä keino poistaa ennakkoluuloja. Hankkeemme kasvatti suvaitsevaisuutta pienen ryhmän keskuudessa. Oma olettamuksemme on, että erilaisuus voi toimia voimavarana ja voimme oppia toinen toisiltamme. Oli positiivista kuulla, että leirimme nuoret olivat kokeneet samoin.

Positiivisina kommentteina nuorilta pidimme etenkin lausahduksia kuten: ”nehän on ihan ku mekin” ja ”sehän kuuntelee samaa musiikkia ku mäkin”. Lisäksi kaikki yhteistyötahomme kokivat projektin tarpeelliseksi ja onnistuneeksi. Silti resurssipula on uhkana projektin tulevaisuudelle. Omien kokemustemme perusteella kehityshäiriöisten ihmisten vahvuuksia ovat avoimuus, niin tunteiden kun ajatusten näyttämisessä, sekä eräänlainen hetkessä eläminen. Näiden ominai-

suuksien puute saattaa olla tyypillistä suomalaisen ihmisen vuorovaikutuksessa. Moni suomalainen voisi omaksua näitä piirteitä, jotka mielestämme jäävät vähäiseen arvonantoon kulttuurissamme.

Ennen leiriä ja sen jälkeen kirjoitettuja esseitä vertaillessamme, huomasimme nuorten ajatusten syventyneen paljon. He olivat myös kehittyneet ennakkoluulojensa käsittelemisessä sekä työstämisessä, vaikka hanke olikin lyhytkestoinen. Koimme, että heidän tietonsa kehityshäiriöistä lisääntyivät selvästi. Martikaisen ja Muurosen tutkimuksessa (Martikainen 1997, 25, 28–29) ilmeni kehityshäiriöistä tiedottamisen ja käsittelyn vaikuttavan positiivisesti normaalikoululaisten ja kehityshäiriöisten ihmisten väliseen integraation.

Seurakuntanuorten kohdalla jouduimme enemmän huomauttamaan aikataulujen noudattamisesta ja olimme enemmän epävarmoja heidän kuin erityisluokan oppilaiden osallistumisesta hankkeeseen. Tämä herätti keskustelua niin kutsutun häiriökäytöksen luonteesta. Sillä voidaan käsittää monia asioita, mutta usein erityisnuorten mielletään käyttäytyvän häiritsevästi. Yleistäminen ei kuitenkaan ole tällöin perusteltua, vaan esimerkiksi tässä hankkeeseemme liittyvässä tapauksessa ”häiriötä” aiheuttivat enemmän seurakunta- kuin erityisnuoret. Tämä ei kuitenkaan vaikuttanut hankkeen onnistumiseen negatiivisesti.

Yksilötasolla erilaisuus ja kehityshäiriöt käsitetään eri tavoin. Käsitukseen saattaa vaikuttaa esimerkiksi ennakkotietojen puute. Kuitenkin käsitysten perustuminen todelliselle tiedolle on kyseenalaista, sillä kyse voi olla yksilön negatiivisesta mielipiteestä tai asenteesta. Moberg (2002, 40–41) tarkastelee kehityshäiriöitä myös yhteiskunnallisesti, jolloin häiriöt ovat sosiaalisissa rakenteissa, eivätkä yksilöissä.

Tulevaisuuden hankkeita projektimme pohjalta voisi olla esimerkiksi masentuneiden ihmisten ja työttömien ihmisten yhteistyötoiminta kehityshäiriöisten ihmisten kanssa. Näin he voisivat mahdollisesti täydentää toistensa puutteita ja olla hyödyksi toinen toisilleen, hyötyen toistensa vahvuuksista. Mielenkiintoinen jatkotutkimusaihe olisi myös kehityshäiriöisten- ja häiriöttömien nuorten välisen

vuorovaikutuksen tutkiminen. Tutkimuskysymyksinä voisi olla: mitkä tekijät kehittävät vuorovaikutusta ja miten vuorovaikutusta on hyvä rakentaa tasa-arvoiseksi.

Tämän opinnäytetyön leiritoimintamalli sopii mielestämme täydellisesti Lahden seurakuntayhtymän leirilistaan täydentämään aukkoa, joka erottaa erilaisia nuorisoryhmiä toisistaan. Tällainen leiri voisi auttaa ryhmiä tiedostamaan toistensa olemassaolon ja rikkomaan rajoja. Tulevaisuuden lisähankkeita projektimme perusteella voisi olla myös viikoittainen nuorten välinen ryhmätoiminta. Toivomme näkevämme Erilaisuus vahvuutena -leirin tulevaisuudessa osana Lahden seurakuntayhtymän leirivalikoimaa. Toteutumisen uhkana on henkilöstö- ja muu resurssivaje sekä epätietoisuus siitä, kuka jäisi jatkamaan yhteistoimintaa Lahden seurakuntayhtymään. Mahdollisuuksien mukaan tulemme itse tarjoamaan henkilöstöresursseja leirin järjestämiseksi ensi keväänä.

Pelkästään se, että pieni osa yläluokkaikäisistä nuorista olisi yhteistoiminnassa erityisryhmien kanssa, veisi viestiä eteenpäin muille. Viesti saattaisi kulkea myös heidän luokkatovereilleen ja lisäisi täten tietoisuutta sekä vähentäisi ennakkoluuloja ja vääriä tietoja.

Opinnäytetyömme aihe oli meille tärkeä ja se teki projektin teosta kiinnostavaa. Haastavaksi koimme aiheen kirjallisen tutkimusmateriaalin löytämisen, sillä useat lähteet olivat 1990-luvulta, vaikka aineisto ei ollutkaan itsessään tiedoiltaan juuri vanhentunut. Myös oikeiden termien käyttö on haastavaa, sillä vuosien varrella ne ovat vaihtuneet useasti. Yksi lähdekirjoista kiteyttää nimellään pohdintamme, eli onko kyse poikkeavasta vai erityisestä ihmisryhmästä. Oman näkemyksemme mukaan poikkeavuus ja erityisyys eivät kummatkaan ole itsessään negatiivisia piirteitä, vaan voivat toimia vahvuutena. Uskomme hankkeemme lisänneen nuorille käsitystä erilaisuudesta vahvuutena.

Hankkeemme liittyi niin sairaanhoitajan kuin diakonissan ammattiin. Nykypäivän ammattiosaamista on moniammatillinen yhteistyö ja monikulttuurinen osaaminen. Hankkeessamme yhdistyivät hoitotyö, nuorisotyö, diakoniatyö ja erityispe-

dagogiikka. Kehityshäiriöisten ihmisten kanssa työskennellessä on huomioitava niin hoidollista, pedagogista kuin ohjaavaakin ohjaava toimintaa, jotka kaikki olivat hankkeessamme edustettuina. Hanke perehdytti meitä seurakunnan toiminnan järjestämiseen ja kehittämiseen, sekä diakoniseen ihmiskäsitykseen.

Ahvenainen, Ikonen & Koro (2001, 135–136) toteavat ei-kehityshäiriöisten lasten asenteiden paranevan kehityshäiriöisiä lapsia kohtaan silloin, kun he osallistuvat erilaisiin ”ystävyysohjelmiin” heidän kanssaan. Samaan lopputulokseen päädyimme Erilaisuus vahvuutena -hankkeen perusteella. Opinnäytetyömme vastasi yhteiskunnalliseen tarpeeseen ja on omalla osallaan kehittämässä erityisnuorten sopeutumista yhteiskuntaan ja vähentämässä sosiaalista epäoikeudenmukaisuutta.

LÄHTEET

- Ahonen, Timo & Holopainen, Leena 2002. Erityiset oppimisvaikeudet. Teoksessa Markku Jahnukainen (toim.) Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. Juva: Lastensuojelun keskusliitto.
- Ahvenainen, Ossi; Ikonen, Oiva & Koro, Jukka; 2001. Johdatus erityiskasvatuksen käytäntöön. Helsinki: WSOY.
- Airaksinen, Tiina & Vilkkä Hanna 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Tammi
- Ekström, Leena; Leppämäki, Päivi; Vilén, Marika 2002. Vuorovaikutuksellinen tukeminen. Helsinki: WSOY.
- Hautamäki, Jarkko; Kivirauma Joel; Lahtinen Ulla; Moberg Sakari, Savolainen Hannu & Vehmas, Simo 2009. Erityispedagogiikan perusteet. Helsinki: WSOY.
- Ikonen, Oiva 1993. Oppimisesta ja oppimisvaikeuksista. Teoksessa Oiva Ikonen (toim.) Erilainen oppija 1 – Erityisopetuksessa kehitettyjä arviointi- ja opetusmenetelmiä. Porvoo: WSOY.
- Ikonen, Oiva 1997. Peruskoulun oppilaiden käsityksiä kehitysvammaisuudesta. Teoksessa Oiva Ikonen (toim.) Suvaitsevaisuus - erilaisuuteen suhtautuminen koulussa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus .
- Ikonen, Oiva 1997. Suvaitsemisesta ja sietämisestä. Teoksessa Oiva Ikonen (toim.) Suvaitsevaisuus - erilaisuuteen suhtautuminen koulussa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus.
- Ikonen, Oiva; Viinikainen, Heli 1997. Suvaitsevaisuus koulussa. Teoksessa Oiva Ikonen (toim.) Suvaitsevaisuus - erilaisuuteen suhtautuminen koulussa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus.
- Ikonen, Oiva 2002. Kehitysvammaisuus. Teoksessa Markku Jahnukainen (toim.) Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto

- Kalland, Mirjam 1999. Kuinka lasta on rakastettu kautta aikojen - Katsaus kasvatuksen historiaan. Teoksessa Erja Saarinen (toim.) Sairaana ja vammaisen lapsen hyvä elämä. Helsinki: Edita.
- Kaski, Markus; Manninen, Anja; Mölsä, Pekka & Pihko, Helena 2001. Kehitysvammaisuus. Porvoo: WSOY.
- Ketola, Tapani 2002. Leirituuli, käsikirja leiritöiden järjestäjille ja ohjaajille. Helsinki: Lasten Keskus Oy.
- Kuorelahti, Matti 1998. Käyttäytymisen ongelmat ja niiden luokittelu. Teoksessa Tarja Alaspää; Aimo Naukkarinen & Simo Vehmas (toim.) Poikkeava vai erityinen. Juva: WSOY.
- Kuparinen, Riitta 2005. Kotu-tutkimuksia- "Ei meidän naapuriin". Tapaustutkimus asukasyhteisön suhtautumisesta kehitysvammaisten asuntolan rakentamiseen. Helsinki: Kehitysvammaliiton tutkimusyksikkö Kotu: Helsingin yliopisto.
- Kyngäs, H. & Vanhanen, L. 1997. Sisällön analyysi. Hoitotiede 11, 3–12.
- Lagerheim, Berit 1992. Tervettä puhetta lapsen vammaisuudesta. Juva: WSOY
- Latvala, Eila & Vanhanen-Nuutinen, Liisa 2003. Laadullisen hoitotieteellisen tutkimuksen perusprosessi: Sisällönanalyysi. Teoksessa Sirpa Jänhonen & Merja Nikkonen (toim.) Laadulliset tutkimusmenetelmät hoitotieteessä. Helsinki: WSOY.
- Launonen, Kaisa 2002. Kommunikointi ja vuorovaikutus. Teoksessa Markku Jahnukainen (toim.) Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. Helsinki: Lasten suojelun keskusliitto.
- Launonen, Kaisa 2007. Vuorovaikutus - Kehitys, riskit ja tukeminen kuntoutuksen keinoin. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Martikainen, Irja-Liisa & Muuronen, Anneli 1997. Ala-asteelle integroitujen liikunta- ja näkövammaisten oppilaiden sosiaalinen integraatio ja kokemuksia koulukiusaamisesta. Teoksessa Oiva Ikonen (toim.) Suvaitsevaisuus - erilaisuuteen suhtautuminen koulussa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskus.
- Michelsson, Katariina; Saresma, Ulla; Valkama, Kristiina & Virtanen, Pirkko 2004. MBD ja ADHD; diagnosointi, kuntoutus ja sopeutuminen. Jyväskylä: PS-Kustannus

- Moberg, Sakari 2002. Integraation ja inklusiivisen kasvatuksen ideologia ja kehittyminen. Teoksessa Markku Jahnukainen (toim.) Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Molander, Lars 1992. Ymmärrätkö kehitysvammaista? Helsinki: Otava.
- Mäkinen, Olli 2006. Tutkimusetiikan ABC. Helsinki: Tammi.
- Nygård, Toivo 1996. Vammaisten historia - marginaaliryhmien historiaa. Teoksessa Toivo Nygård & Kari Tuunainen (toim.) Avun kohteesta itsensä auttajaksi - katsaus Suomen vammaishistoriaan. Jyväskylä: Atena.
- Riita, Tytti 1999. Lapsen kognitiivinen kehitys ja sairaus tai vamma. Teoksessa Erja Saarinen (toim.) Sairaana ja vammaisen lapsen hyvä elämä. Helsinki: Edita.
- Saarinen Minna 1998. Ystävyys ja tuettu yhteisöön liittyminen. Teoksessa Tarja Ladonlahti, Aimo Naukkarinen & Simo Vehmas (toim.) Poikkeava vai erityinen. Erityispedagogiikan monet ulottuvuudet. Jyväskylä: Atena.
- Siltala, Pirkko 1999. Miten lapsen käsitys itsestä muodostuu ja kehittyy? Teoksessa Erja Saarinen (toim.) Sairaana ja vammaisen lapsen hyvä elämä. Helsinki: Edita.
- Silvén, Maarit 1999. Löytyykö kieli ja mieli vuorovaikutuksesta? Teoksessa Erja Saarinen (toim.) Sairaana ja vammaisen hyvä elämä. Helsinki: Edita.
- Suomen pysyvä edustusto, Yhdistyneet kansakunnat, New York 2006. Uutiset 14.12.2006; YK:n yleiskokous hyväksyi sopimuksen vammaisten oikeuksista 13.12.2006. Viitattu 20.10.2009. <http://www.finlandun.org/public/default.aspx?contentid=146312&contentlan=1&culture=fi-FI>. Tuloste tekijöiden hallussa.
- Tuunainen, Kari 1996. Vammaisuus erityispedagogisena kysymyksenä. Teoksessa Toivo Nygård & Kari Tuunainen (toim.) Avun kohteesta itsensä auttajaksi - katsaus Suomen vammaishistoriaan. Jyväskylä: Atena.
- Vehmas, Simo 1998. Vammaisuuteen liittyvien rajoitteiden vähentäminen – yksilöön ja yhteisöön kohdistettavien toimenpiteiden moraalinen oikeutus. Teoksessa Tarja Ladonlahti, Aimo Naukkarinen & Simo,

Vehmas (toim.) Poikkeava vai erityinen? Erityispedagogiikan monet ulottuvuudet. Jyväskylä: Atena.

Vilka, Hanna 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Tammi.

Wahlström, Riitta 1996. Suvaitsevaisuuteen kasvattaminen – Erilaisuus on rikkautta. Porvoo: WSOY.

LIITE 1: Hankkeen aikataulu

Maaliskuu 2008

- Aiheen valinta

Toukokuu 2008

- Ideointiseminaari, jossa aiheen esittely ja rajaaminen

Kesäkuu 2008

- Toisen pääyhteistyökumppanin löytäminen ja yhteistyön aloittaminen

Elokuu 2008

- Yhteistyön solmiminen hankkeeseen osallistuneen erityisluokan kanssa

Syys - joulukuu 2008

- Hankkeen suunnittelu omilla tahoilla kansainvälisen vaihdon vuoksi

Helmikuu 2009

- Projektisuunnitelman palautus
- Hankkeeseen osallistuvien seurakuntanuorten vahvistuminen
- Tapaamisia yhteistyökumppaneiden kanssa

Maaliskuu 2009

- Budjetin suunnittelu
- Tutkimuslupien saanti
- Luvat erityisluokan oppilaiden seurakuntanuorten vanhemmilta hankkeeseen osallistumiseen
- Hanke käynnistyy → ensimmäinen yhteistapaaminen 31.3. hankkeeseen osallistuneiden seurakuntanuorten ja erityisluokan kesken

Huhtikuu 2009

- 21.4. toinen yhteistapaaminen
- Leiriohjelman suunnittelu ja esittely erityisluokan opettajalle

Toukokuu 2009

- Hankkeen toteutus, leiri 4.–5.5.2009

Kesäkuu 2009

- 18.6. loppurefleksio

Syyskuu 2009-10-09

- Loppuraportin työstämistä

LIITE 2: Hankelupa-anomus 1

10. maaliskuuta 2009

HANKELUPAHAKEMUS

Arvoisa rehtori,

teemme opinnäytetyömme hankemuotoisena leirinä. Järjestämme leirin koulunne erityisluokan oppilaiden ja Joutjärven seurakuntanuorten välille. Opinnäytetyömme tavoitteena on kartoittaa nuorten ennakkokäsityksiä erityisluokan oppilasta. Pitkäaikainen tavoite on saada leiripohja tulevaisuudessa Lahden Seurakuntayhtymän leiriohjelmaan tulevina vuosina.

Tarvitsemme hankeluvan opinnäytetyömme käynnistämiseen. Opinnäytetyössä ei tule esille kenenkään leirille osallistuvan henkilön tai yhteistyökumppanin henkilötietoja tai muita tunnistettavuuteen liittyviä seikkoja. Leiriohjelman sisällössä ei tule näkymään sen liittyminen opinnäytetyöhömmme, vaan päätarkoituksena säilytetään yhteistoiminta erityislasten ja seurakuntanuorten välillä.

Leirille tulee osallistumaan seitsemän erityisluokan oppilasta sekä seitsemän seurakuntanuorta. Seurakuntanuorten ennakkokäsityksiä kartoitetaan ennen leiriä. Leirin jälkeen tiedustelemme esseekysymysten avulla ennakkokäsityksien mahdollisista muutoksista.

Ennen leiriä järjestämme kaksi yhteistapaamista erityisluokan oppilaiden ja seurakuntanuorten välillä. Leirin toteutus on 4.-5.2009 Siikaniemen leirikeskuksessa. Leirin jälkeen järjestämme reflektointitapaamisen, johon osallistuu lisäksemme erityisluokan oppilaat sekä seurakuntanuoret.

Nea Hedberg
nea.hedberg@lpt.fi

Kati Kiiveri
kati.kiiveri@lpt.fi

Annan suostumukseni yhteistyöhön

Nimi _____

Yhteistyötaho _____

LIITE 3: Hankelupa-anomus 2

10. maaliskuuta 2009

HANKELUPAHAKEMUS

Arvoisa Joutjärven seurakunnan kirkkoherra,

teemme opinnäytetyömme hankemuotoisena leirinä. Järjestämme erityisluokan oppilaiden ja Joutjärven seurakuntanuorten välille. Opinnäytetyömme tavoitteena on kartoittaa nuorten ennakkokäsityksiä erityisluokan oppilaista. Pitkäaikainen tavoite on saada leiripohja tulevaisuudessa Lahden Seurakuntayhtymän leiriohjelmaan tulevina vuosina.

Tarvitsemme hankeluvan opinnäytetyömme käynnistämiseen. Opinnäytetyössä ei tule esille kenenkään leirille osallistuvan henkilön tai yhteistyökumppanin henkilötietoja tai muita tunnistettavuuteen liittyviä seikkoja. Leiriohjelman sisällössä ei tule näkymään sen liittyminen opinnäytetyöhömmme, vaan päätarkoituksena säilytetään yhteistoiminta erityislasten ja seurakuntanuorten välillä.

Leirille tulee osallistumaan seitsemän erityisluokan oppilasta sekä seitsemän seurakuntanuorta. Seurakuntanuorten ennakkokäsityksiä kartoitetaan ennen leiriä. Leirin jälkeen tiedustelemme esseekysymysten avulla ennakkokäsityksien mahdollisista muutoksista.

Ennen leiriä järjestämme kaksi yhteistapaamista erityisluokan oppilaiden ja seurakuntanuorten välillä. Leirin toteutus on 4.-5.2009 Siikaniemen leirikeskuksessa. Leirin jälkeen järjestämme reflektointitapaamisen, johon osallistuu lisäksämme erityisluokan oppilaat sekä seurakuntanuoret.

Nea Hedberg
nea.hedberg@lpt.fi

Kati Kiiveri
kati.kiiveri@lpt.fi

Annan suostumukseni yhteistyöhön

Nimi _____

Yhteistyötaho _____

LIITE 4: Nuorten rekrytointikirje

Hei kaikki nuoret!

Olemme sairaanhoitaja-diakonissaopiskelijoita Diakista/Lamkista ja etsimme vapaaehtoisia nuoria osallistumaan opinnäytetyömme projektiin. Kyseessä on yhteistoiminnallinen leiri, jonka toteutamme yhdessä Lahden seurakuntayhtymän ja Jovin nuorten kanssa.

Toteutamme toukokuussa 2009 leirikoulun lahtelaisen erityisluokan kanssa ja tarvitsemme myös nuoria leirille mukaan. Ideana on se, että erityisluokan nuoret ja TE pääsette tutustumaan toisiinne yhteisen tekemisen myötä. Leirin ohjelmaan kuuluu mm. erilainen yhteisöllinen toiminta mm. pelien avulla. Pääasia on, että kaikilla osallistujilla on mukavaa.

Leirin ajankohta on 4.-5.5.09 ja paikkana Siikaniemen leirikeskus. Leiri on kaikille osallistujille täysin ilmainen.

Leiriä ennen on pari tutustumiskertaa, joista ensimmäinen Yhteyttä yli rajojen-konsertissa Wanhalla Walimolla su 15.3.09

Rohkeasti kaikki mukaan!

Lisätietoa antaa:

Nea Hedberg
nea.hedberg@lpt.fi

Kati Kiiveri
kati.kiiveri@lpt.fi

LIITE 5: Esseekysymykset 1

Kysely I

Ennakkokäsitykset ja –tiedot

Haluamme opinnäytetyötämme varten tietää **käsityksistäsi erityisluokan oppilaista, joilla on oppimisvaikeuksia ja/tai käytöshäiriöitä**. Kirjoita omilla sanoillasi ja kokonaisilla lauseilla essee- kirjoitelma aiheesta. Sisällytä kirjoitukseesi, jos sinulla on **aikaisempia kokemuksia** erityisluokan oppilaista, joilla on oppimisvaikeuksia ja/tai käytöshäiriöitä. Kirjoita myös mitä **ajatuksia ja tunteita** aihe sinussa herättää. Mikä on **tietämyksesi aiheesta** tällä hetkellä?

Esseen kirjoitat nimettömänä, sillä kaikki vastaukset ja mielipiteet tulevat nimettöminä ja ovat vaitiolovelvollisuuden alaisia. Kirjoitusten materiaalia tulemme käyttämään opinnäytetyömme kirjallisessa osassa. Vastauksia sinun ei tarvitse tarkkaan miettiä, vaan tärkeintä on rehellisyys ja avoimuus. Mielipiteesi eivät tule vaikuttamaan kohteluusi.

LIITE 6: Lupakysely vanhemmille

Hei vanhemmat!

Olemme sairaanhoitaja-diakonissaopiskelijoita Diakonia-ammattikorkeakoulusta / Lahden ammattikorkeakoulusta ja teemme opinnäytetyötä, jonka aiheena on yhteistyöleirin järjestäminen erityisluokan oppilaiden ja Joutjärven seurakuntanuorten välille. Jokaista erityislusta kohden on yksi seurakuntanuori ja leirillä on ohjelmana mm. pelejä ja leikkejä. Nuoret tulevat osallistumaan leirin toteutukseen. Opinnäytetyömme yhteistyökumppanina on lisäksi Lahden seurakuntayhtymän kehitysvammatyöntekijä.

Teemme opinnäytetyömme hankemuotoisena ja se tulee sisältämään myös tutkimusosan. Tämän teemme leirin sisällöstä ja pääaiheina ovat vuorovaikutustaidot ja sosiaalinen kanssakäynti. Tarkoituksena on tulevaisuudessa tällaisen leirin toteutuminen jokavuotisena Jovin nuorten kanssa ja Lahden seurakuntayhtymän avoimena leirinä. Nuorene tulisi siis olemaan mukana Lahdessa uudenlaisen leirin luomisessa.

Tarkempi suunnitelma leirin sisällöstä valmistuu kevättalvella. Tärkeintä kuitenkin on yhdessä tekeminen ja hyvän mielen aikaansaaminen lapsille ja nuorille. Tarkoituksena on myös lisätä tietoisuutta erilaisuudesta ja vähentää ennakkoluuloja.

Leiri toteutetaan leirikoulumuotoisena ja se ajankohta on 4.-5.5.2009 (ma-ti). Lisäksi ennen leiriä on kaksi tapaamista erityisluokan kanssa. Teemme koululle lupalaput poissaoloista.

Ensimmäinen tapaamisemme on sunnuntaina 15.3. klo 10 Joutjärven kirkolla. Tällöin ohjelmassa on projektin aloitus ja nuorten haastattelut. Tästä siirrymme Wanhalle Walimolle Yhteyttä yli rajojen – konserttiin.

Opinnäytetyössämme ei tule esille nuorten henkilötietoja tai muita tunnistettavissa olevia asioita. Nyt pyydämmekin teiltä lupaa lapsenne osallistumiseen.

Ystävällisin terveisin
(otathan yhteyttä halutessasi!)

Kati Kiiveri
kiivkat1@lpt.fi

Nea Hedberg
nea.hedberg@lpt.fi

Lapseni saa osallistua leirille

Sallin valokuvaamisen leirillä

Erityisruokavaliot: _____

Mahdolliset sairaudet/lääkkeet: _____

Muuta huomioitavaa: _____

Nuoren nimi _____

Vanhemman allekirjoitus _____

LIITE 7: Leiriviesti ja -ohjeistus

Heippa kaikille!

Tässä teille liitteenä lupaamamme leiriohjelma. Ottakaa se mukaan leirille.

Ottakaa itsenne lisäksi mukaan

- uikkarit + pyyhe
- nimilaput (jotka viimeksi koululla tehtiin)
- soittimet (ne joiden kanssa on ollut niistä puhetta)
- sketsitarvikkeita (JOS kotoa sattuu löytymään peruukkeja, hassuja vaatteita jne.)
- ulkoiluvaatteet
- yöpymisvehkeet ym. tavaraa, jota arvelette tarvitsevanne (ei mielellään koko omaisuutta, leiri kestää kuitenkin vain vuorokauden ja meidän autot eivät ole tilaihmeitä)
- limsatölkkejä tai muuta materiaalia, josta saisi tehtyä itse jonkin soittimen (ei pakollista - ainoastaan jos kotoa löytyy)
- PALJON ILOISTA JA AVOINTA MIELTÄ!

Jos teillä on mielessä **yhteisleikkejä tai -pelejä**, kirjoittakaa niitä paperille ylös ja ottakaa mukaan! Niitä on hyvä olla varmuuden vuoksi, jos joskus ohjelmanumerot kestääkin odotettua lyhyemmän aikaa jne. Myös kirjoittakaa muistiin jotain kivoja **lauluja**, joita voidaan sitten yhdessä laulaa. Samoin **sketsejä**, kirjoittakaa niitä jo etukäteen vähän valmiiksi.

Maanantai-iltana on iltahartaus, olisi kiva jos joku/jotkut teistä vetäisi jonkun **iltarukouksen**. Samoin seuraavana aamuna **aamurukouksen**. Ei tarvitse olla pitkä tai sisältää mitään ihmeellistä.

Älkää epäröikö ottaa yhteyttä, jos jokin painaa mieltä tai on jotain kysyttävää!!

**TULKAA JOVIN PIHAAN MAANANTAINA 4.5. KLO 9.00. SAATTE MEILTÄ
KYYDIT SIIKANIEMEEN JA SEURAAVANA PÄIVÄNÄ TAKAISIN JOVILLE!**

Mukavaa loppuviikkoa!

Kati ja Nea

LIITE 8: Leiriohjelma

Erilaisuus vahvuutena –leirin ohjelma

Siikaniemi 4.-5.5.2009

Maanantai 4.5.

- 10.00 Tulo Siikaniemeen
huoneiden jako yms.
- 10.30 Leirin aloitus
jutellaan ja leikitään yhdessä
- 11.00 Lounas
- 12.00 Rata
osittain metsässä kuljettava rata, joka kuljetaan lapsen kanssa parina ohjeiden avulla. Radalla erilaisia rasteja ja tehtäviä.
- 14.00 Päiväjuoma
- 14.30 Työpaja I
teemana musiikin tuottaminen lasten kanssa -> valitaan yhteislaulu, joka esitetään yhdessä lopuksi. Kaikki osallistuvat soittamiseen ja lauluun: soittimia tehdään osittain itse mm. tölkeistä, kivistä
- 16.00 Päivällinen
- 16.30 Sauna + uinti
- 18.30 Sketsejä + leikkejä
lyhyitä sketsejä pienissä ryhmissä, joihin osallistuu nuoret ja lapset. Suunnitellaan ensin 10min, jonka jälkeen esitys koko porukalle
- 19.30 Iltapala

- 20.00 Iltahartaus
mielikuvamatka/rentoutus kalanruotomuodostelmassa, iltarukous, yhteislaulu)
- 21.00 Iltatouhut
- 22.00 Hiljaisuus

Tiistai 5.5.

- 8.00 Herätys
- 8.30 Aamupala
- 9.00 Aamuhetki + rentoutus
- 10.00 Yhteispelit ja -leikit
leikitään yhteisleikkejä sisätiloissa
- 11.00 Lounas
- 11.45 Työpaja II
- 14.00 Päiväjuoma + kotiinlähtö
ennen lähtöä sovitaan viimeisestä tapaamisesta ja nuorten illasta, jutellaan leirin kulusta yms.

LIITE 9: Tiivistelmä leiriohjelman toteutuksesta ja arvioinnista

Leirin ensimmäisenä päivänä, maanantaina 4.5.2009, tarkoituksenamme oli tavata leirille ilmoittautuneet seurakuntanuoret Joutjärven kirkolla, josta he pääsisivät meidän kyydillämme Siikaniemen leirikeskukseen. Ensimmäisenä vastoinkäymisenämme ilmeni, että yksi ilmoittautuneista nuorista ei ilmestynyt paikalle. Parit oli jaettu jo edellisellä tapaamisella, mutta sovimme, että yksi nuorista toimis kahden erityisluokan oppilaan kanssa. Lisäksi meille selvisi, että kahden nuorista täytti lähteä ensimmäisen päivän jälkeen, koska heillä olisi seuraavana päivänä kokeet.

Leiri paikalle saavuimme suunniteltua hiukan aiemmin. Yllätykseksemme erityisluokka oli jo saapunut ja majoittunut tunnin ennen suunniteltua aikaa. Tämä aiheutti pikaisia muutoksia ja hektistä toimintaa, sillä luokka oli valmiina pihalla ja odotti toimintaa, tunnin suunniteltua aikaisemmin. Tästä kuitenkin selvittiin luovuudella.

Nuoret tunsivat toisiaan jo aikaisemmilta tapaamisilta, joten leirillä pystyimme aloittamaan ohjelman ilman erityistä tutustumistoimintaa. Ensimmäisen päivän pääohjelmaksi oli yhteistyörata, joka oli suunniteltu tapahtuvan ulkona. Rata oli rastimuotoinen, jossa nuoret kulkevat pareittaan. Radalla he seuraavat valmiiksi maastoon vietyjä maamerkkejä ja niitä seuraamalla löysivät rastit. Lisäksi radalle oli piilotettu kirjekuoria, jotka myös löytyivät maamerkkien avulla. Kirjekuorien sisältä löytyi palapeleiksi leikattuja postikortteja, jotka koottuna muodostivat esim. raamatunlauseita. Toisella puolen postikortteja oli jokin toinen lause. Näin ollen jokaisesta kirjekuoresta oli mahdollisuus löytää kaksi vaihtoehtoista lausetta. Pareille oli jaettu ennen rataa rastikortit, joihin oli laitettu ohjeet maamerkeistä sekä vastausalueet rasteista sekä tilaa kirjoittaa korteista löytämänsä lauseet. Toinen vastoinkäyminen oli, että Siikaniemessä oli meille ilmoittamatta tapahtumassa samaan aikaan rakennustöitä ulkona, juuri rastiratamme alueella. Jouduimme nopeasti toimien ottamaan yhteyttä

rakennustyöläisiin ja pysäyttämään paikalle saapuvia traktoreita. Onneksi onnistuimme siirtämään työmiesten työskentelyä muutamalla tunnilla.

Ensimmäinen rasti oli koko ryhmälle niisanottu hämähäkinverkko, jossa koko ryhmän oli autettava kaikki ryhmäläiset köysiverkonläpi yksikerrallaan niin, että jokainen meni eri välistä. Tämän jälkeen parit lähtivät vuorotelleen metsään maamerkkejä seuraten. Seuraava rasti oli Kimin testi, jossa parin oli asetetuista esineistä muistatettava mahdollisimman moni. Myöhemmin radalla oli samankaltaisia esineitä, mutta eroavaisuuksin. Esimerkiksi ensimmäisessä esineryhmässä oli sydäntuoli ja myöhemmässä esineryhmässä seepratuoli.

Seuraava rasti oli tunnustelulaatikko. Laatikoon sai laitettua käden, mutta itse esineitä ei voinut nähdä. Laatikoon oli laitettu esimerkiksi sydän piparkakku muotti. Rastin tarkoituksena oli tarkastella huomaako pari vain esineen eli piparkakku muotin vai huomaavatko he myös muodon eli sydämen.

Neljäntenä rastina oli ns. avaruusaluksen tekeminen kananmunalle paikalle viedyistä tarpeista. Paikalla oli ohjeistus ja selitys, että myöhemmin kananmunan tulisi kestää pieni lentomatka.

Viimeisenä rastina oli Siikaniemen pääsaliin rakennettu sokkorata. Tässä leiriläisten silmät peitettiin ja heidän tuli pareittain löytää käsi kädessä reittiulos tuoleista rakennetusta sokkelosta niin, että heidän kulkuaan ohjasi maalissa soiva musiikki, jota kohden he kulkivat.

Kaikkien parien saavuttua saliin, käytiin yhdessä läpi sen myötä heränneitä tunteita ja tuloksia. Rastikorteista katsottiin, mitä kukakin oli radalla havainnut. Nuorille selvitettiin, että radassa ei ollut kyse kilpailusta. Lisäksi itse havainnoimme miten parit toimivat yhteistyössä ja miten he erillailla havainnoivat asioita. Kysyimme miltä rata tuntui, mitä viesteissä luki, mitä laatikosta löytyi

sekä mitä muistitestissä muistettiin. Viimeiseksi tiputimme kananmunat avaruusaluksissaan, selvittääksemme moniko niistä selviää tiputuksesta.

Loppukeskustelun myötä nutille tuli uusia ajatuksia erilaisuuden havaitsemisesta ja erilaisia näkemyksiä yhteistoimintaan verrattaessa muihin yhteistyöparien havaintoihin.

Toisena ensimmäisen päivän ohjelmanamme oli musiikkityöpaja, jossa rakensimme itsellemme soittimia metalli rasioista ja valmistelimme ryhmänä musiikkiesityksen. Nuoret valitsivat itse laulukseen PMMP:n Pikkuveljen. He itse halusivat esittää kappaleen joillekin, joten järjestimme paikalle Siikaniemen henkilökuntaa. Seuraavaksi ohjelmassa oli saunomista ja Siikaniemen uima-altaassa uimista. Erityisluokka kävi ensiksi saunomassa opettajineen ja tämän jälkeen seurakuntanuoret keskenään. Keskustelimme muutaman seurakuntanuoren kanssa, koska vaikutti, että he vetäytyvät hiukan liikaa omiin oloihinsa ja meinaavat myöhästyä yhteisistä tapahtumista. Keskustelun myötä asiaa saatiin selvitettyä ja palaute lisäsi avointa kommunikointia.

18.30 vuorossa oli iltaohjelma joka muodostui yhteislauluista sekä sketseistä. Porukka jaettiin kolmeen ryhmään, joista jokainen sai aikaa 15minuttia suunnitella sketsin omassa ryhmässään. Tämän jälkeen jokainen esitti sketsin. Tässä esiintyi ensimmäisen kerran ongelmia yhteistyössä. Kahdella ryhmistä oli vaikeuksia saada suunniteltua sketsiä tai päästä yhteisymmärrykseen. Leirin ohjaajina avustimme näissä tapauksissa hiukan. Lopulta moni erityislapsista halusi tehdä ex-tempore -esityksiä. Kaiken kaikkiaan huomasimme, että iltaohjelman olisi voinut suunnitella paremminkin, kun ohjelma meinasi levähtää käsiin ja nuoret alkoivat olla jo yliväsyneitä. Väsymyksestä johtuen jouduimme tiivistämään ohjelmaa ja liittämään hartauden iltaohjelmaan, että nuoret pääsivät nukkumaan iltapalan jälkeen.

Lisäksi yllätykseksemme ilmeni, että yksi erityisluokan nuorista kuului toiseen kirkkokuntaan kuin evankelisluterilaiseen ja erityisluokan opettaja vaati, että hänen seurassaan ei saanut tuottaa kristillistä sanomaa. Meille muodostui tästä dilemma, koska nuori oli suostunut leirille, mutta nyt opettaja kielsi esimerkiksi

hartauden kyseisen nuoren kuullen. Toisaalta oma vakauksemme ja seurakuntanuoret vaativat hartautta ja kristillistä sanomaa leiriin. Tämä vaikeutti paljonkin ohjelmamme toteuttamista. Yritimme poistaa kyseisen nuoren hartaushetkistä toiseen huoneeseen. Itseämme harmitti kovin, sillä olimme ennen leiriä informoineet leirin sisältävän kristillistä ohjelmaa, mutta emme olleet kuulleet yhden leiriläisistä olevan eri uskonnosta. Totesimme, että tulevaisuudessa tämäkin on lisättävä leirin lupalappuun, että vanhemmat hyväksyvät lapsen osallistumisen hartauksiin.

Erityisluokan lasten mentyä nukkumaan seurakuntanuoret, erityisluokan opettajat ja me kokoonnuimme purkamaan päivän tapahtumia ja tunteita. Seurakuntanuoret olivat kokeneet ahdistavana olon, että eivät saa tunnustaa uskontoaan vapaasti. Keskustelu hetki oli loistava missä kaikki pääsivät puhumaan. Erityisluokan opettaja täsmensi nuorille, että he saavat vapaasti tunnustaa uskontoaan, jos nyt eivät suoranaisesti kyseiselle erityisluokan oppilaalle ns. julista. Lisäksi Nuorten kanssa keskusteltiin heidän oloistaan ja tunnelmistaan yhteistyöstä erityisluokan oppilaiden kanssa.

Toinen päivä alkoi aamupalan jälkeen aamuhartaudella ja rentoutuksella. Nuoret olivat saaneet tehtäväkseen pitää aamurukouksen ja valita kristillisiä lauluja. Rentoutuksena oli pizzahieronta. Tässä parit vuoron perään ns. leipoivat pizzan parinsa selkään erilaisilla kosketuksilla. Rentoutuksen lisäksi parien täytyi siis kommunikoida keskenään ja halusimme muodostaa parille luottavan fyysisen kontaktitilanteen.

Tämän jälkeen ohjelmassa oli yhteispelejä ulkona. Tärkeimpänä yhteisleikeistä oli parijalkapallo, eli parit sidottiin käsistä tosiinsa kiinni. Tämän jälkeen jakaannuttiin pareittain kahteen ryhmään. Muuten pelissä on tavallisen jalkapallon säännöt mutta parien täytyy liikkua kaksistaan. Tämä auttoi nuoria kommunikoimaan yhteistyössä ja kokemaan parinsa liikkeet. Lisäksi pelasimme patsaan muodostusta, jossa ryhmissä täytyy tehdä patsaita niin, että vain osa ryhmäläisten jaloista ja käsistä osuu maahan, pelin ohjaajan kertomalla

määrällä. Tämän pelin tarkoituksen oli tukea vuorovaikutusta ja yhteistyökykyä ryhmäläisten välillä. Piirsimme myös toistemme figuurit liiduilla asfalttiin.

Viimeisenä ohjelmanumeronamme oli taikataikinan teko ja siitä yhteistyötä kuvaavan patsaanteko. Taikataikinahan on siis kotitekoinen muovailutaikina, mikä yhdessä valmistimme leiriläisten kanssa suolasta, jauhosta ja öljystä. Tässäkin oli vähän vaikeuksia. Moni erityisnuorista sai ensimmäisen kerran leiristämme ”en mä osaa”-tuntemuksia. Kuitenkin yhteisellä motivoinnilla jokainen sai aikaiseksi jonkun näköisen patsaan, joka uunissa käynnin jälkeen jäi jokaiselle leiriläiselle muistoksi projektista. Tarkoituksena olisi, että jokainen teki parilleen patsaansa.

Erytislasten lähdettyä leiriltä, jäimme vielä kirjoittamaan seurakuntanuorilla kakkosesseet. Lisäksi kävimme suullisesti läpi kaikkien tuntemuksia ja heränneitä ajatuksia ja kysymyksiä.

LIITE 10: Aineiston ryhmittely: Ennakkotiedot

Alkuperäinen ilmaisu	Pelkistetty ilmaisu	Alakategoria
"...on sillä tavalla kokemusta, että pikkuveljeni on ad/hd lapsi."	On kokemusta ADHD:stä	
"...naapurina oli joskus...perhe, joista kahdella oli ADHD."	On kokemusta ADHD:sta	Ennakkokokemukset
"Minulla on kokemusta oppimisvaikeuksista ja käytöshäiriöistä. Minulla on myös kehityshäiriöinen serkku."	On kokemusta oppimisvaikeuksista ja oppimis- ja kehityshäiriöistä	
<hr/>		
"Tiedän että he eivät ole tällaisia omasta tahdostaan..."	On tietoa	
"Käsitykseni erityisluokan oppilaista on aika vajaa... en ole kehitysvammaisten kanssa oikein toiminut."	Vajaat käsitykset	Ennakkotiedot
"en tiedä kovin paljon aiheesta, koska asia ei ole ennen tullut puheeksi koulussa, kotona tai kaveripiirissä."	Ei ole paljon tietoa	

LIITE 11: Aineiston ryhmittely: Erilaisuus ja samankaltaisuus

Alkuperäinen ilmaisu	Pelkistetty ilmaisu	Alakategoria
"...ei kehityshäiriöisissä ihmisissä oo mitään vikaa, ne on vaan vähän erilaisia ku ite on."	Kehityshäiriöiset ovat erilaisia	Erilaisuus
"Erytysluokan oppilaat ovat usein vilkkaita ja rauhattomia."	Eroavaisuuksia luonteenpiirteissä on havaittu.	
<hr/>		
"..he ovat samanlaisia kuin me, mutta hieman erilaisia"	Kaikki ihmiset ovat samanlaisia	Samankaltaisuus
"Ihmiset, joilla on vaikka oppimisvaikeuksia ei välttämättä eroa mitenkään muista nuorista."	Ei eroavaisuuksia muihin nuoriin verrattuna	

LIITE 12: Aineiston ryhmittely: Suvaitsevaisuus

Alkuperäinen ilmaisu	Pelkistetty ilmaisu	Alakategoria
"Me ollaan kaikki erillaisia."	Olemme erilaisia	
"...minulla ei ole mitään ennakkoluuloja heitä kohtaan."	Ei ole ennakkoluuloja	
"Mut pontti on se, että mun mielestä kaikki on saman arvoisia."	Kaikki ovat samanarvoisia	Suvaitsevaisuus
"Erityisluokan oppilaat ovat mielestäni mielenkiintoisia."	Ovat mielenkiintoisia	
<hr/>		
"Ihmiset joilla on näitä vaikeuksia ja häiriöitä ni ei ne voi sille itse mitää ja se on tosi väärin, että niitä kohdellaan huonosti sen takii."	On väärin, että kehityshäiriöisiä kohdellaan huonosti	Oikeudenmukaisuus
"Monet tuomitsee nää ihmiset ennen ku ees tietää niistä mitään. Muille ihmisille pitäis antaa enemmän tietoa näistä ihmisistä "	Tietoa pitäisi antaa enemmän, jotta ei tuomittaisi.	

LIITE 13: Aineiston ryhmittely: Pelko

Alkuperäinen ilmaisu

”mua ehkä vähän pelottaa tavata oppilaat...”

”...en tiedä miten katsoa kehitysvammaisia, koska pelkään, että he ymmärtävät sen väärin.”

”...mikä tässä projektissa on pelottavaa, on se että en ole kehitysvammaisten kanssa aiemmin oikein toiminut.”

Pelkistetty ilmaisu

Oppilaiden tapaaminen pelottaa.

Väärinymmärrystä pelätään.

Aiemman kokemuksen puute pelottaa.

Alakategoria

Pelko

LIITE 14: Esseekysymykset 2

Erilaisuus vahvuutena- projekti

Kysely II

Vastaa seuraaviin kysymyksiin kuvailevin lausein.

1. Koetko ajatuksesi erityisnuorista muuttuneen Erilaisuus vahvuutena – projektin myötä? Jos koet, niin miten?
2. Millaisena kokemuksena projektia pidit?
3. Koetko kyseisen toiminnan olevan tärkeää/merkittävää?
4. Voisiko projekti olla toteuttamiskelpoinen myös tulevaisuudessa?
5. Kerro vapaamuotoisesti projektin aikaansaamista tunteistasi. Vastaa es-seemuotoisesti.